

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М. П. ДРАГОМАНОВА

СУПРУН ДАР'Я МИКОЛАЇВНА

УДК 378.147:149.9-051]:376(043)

**ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА
ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ПСИХОЛОГІВ
В ГАЛУЗІ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ**

13.00.03 – корекційна педагогіка

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор педагогічних наук, професор
дійсний член НАПН України
Віктор Миколайович Синьов,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова,
декан факультету корекційної
педагогіки та психології.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор, дійсний член
НАПН України,
Засенко В'ячеслав Васильович,
Інститут спеціальної педагогіки НАПН України,
директор;

доктор педагогічних наук, професор
Пахомова Наталія Георгіївна,
Полтавський національний педагогічний
університет імені В.Г. Короленка,
завідувач кафедри спеціальної педагогіки і
соціальної роботи;

доктор педагогічних наук, професор
Лянной Юрій Олегович,
Сумський державний педагогічний університет
імені А.С. Макаренка, ректор

Захист відбудеться «30» травня 2018 р. о 12⁰⁰ на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.053.23 у Національному педагогічному університеті імені М. П. Драгоманова за адресою: 01054, м. Київ, вул. Тургенєвська 8/14.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (01601, м. Київ, вул. Пирогова, 9).

Автореферат розіслано 27 квітня 2018 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. В. Федоренко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Соціально-економічні та політичні реалії сучасного світу, трансформаційні процеси у вітчизняній системі освіти, вимоги до сучасного фахівця та соціальне замовлення ринку праці спонукають до перегляду окремих усталених поглядів на цілі та завдання вищої професійної освіти загалом та професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти зокрема.

У контексті нашого дослідження великого значення набуває пошук шляхів інтенсифікації професійної підготовки, що відбувається в кількох напрямках: вивчення питань історії та філософії вищої педагогічної освіти (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, В. Луговий, Н. Ничкало, В. Шадриков, І. Яковлев та ін.); удосконалення технологій навчально-виховного процесу у вищих закладах освіти (В. Беспалько, С. Гончаренко, О. Дубасенюк, Л. Кандрашова, Н. Кузьміна, В. Лозова, Н. Тализіна, Р. Хмелюк, М. Шкіль, М. Ярмаченко); розроблення нових педагогічних технологій (В. Бондар, Л. Вовк, О. Глузман, О. Падалка та ін.). Також новітні технології індивідуалізації процесу професійної підготовки у вищій школі розкрито у працях А. Алексюка, В. Засенка, М. Корця, С. Миронової, Ю. Лянного, Н. Пахомової, В. Синьова, С. Сисоєвої, Л. Сущенко, В. Тарасун, М. Фіцули, Л. Фомічової, О. Шевнюк, А. Шевцова, М. Шеремет, Л. Дем (L. Dam), П. Воллера (P. Voller) та ін.

Теоретичні положення професійної підготовки майбутнього психолога у вищих навчальних закладах відображено у працях О. Бондаренка, Ж. Вірної, Л. Долинської, М. Євтуха, Л. Карамушки, С. Максименка, В. Панка, Н. Пов'якель, Н. Пророк, Є. Пряжнікової, В. Синьова, Н. Чепелевої, Т. Яценко та ін.

Різним аспектам професійно важливих якостей психолога присвячено чисельні наукові дослідження наступних аспектів: компетенції як показника фахової компетентності (П. Бачинський, С. Бондар, І. Єрмаков); готовності психолога до діяльності (І. Зимня, Є. Клімов, Н. Кузьміна, А. Маркова, К. Платонов); особистісних якостей як показника професіоналізму (О. Бондаренко, А. Деркач, Л. Долинська, Н. Пророк, В. Семиченко); системи зв'язку теоретичних знань з їхнім провадженням у психологічній практиці (Г. Балл, Е. Зеєр, Л. Карамушка, В. Панок, Ю. Приходько, Т. Титаренко, С. Максименко, А. Маркова, К. Роджерс, Ю. Швалб). Особливу увагу вчених приділено особистісним якостям психолога, оскільки вони пов'язані зі специфікою підготовки у вищих навчальних закладах та характеризуються тривалим періодом формування (Ж. Вірна, М. Дяченко, І. Зимня, Л. Терлецька, О. Романенко, Л. Фомічова, Н. Чепелева, В. Юрченко) та самоактуалізації й самоздійсненню як показникам результативності професійної діяльності (Г. Абрамова, Н. Амінов, Ю. Ємельянов, А. Маслоу, М. Молоканов, О. Саннікова, В. Синьов). Сучасним проблемам професійного самовдосконалення майбутніх психологів присвячені дослідження С. Васьківської, Т. Вілюжаниної, Н. Дідик, І. Дружиніної, Л. Жердецької, Т. Канівець, Л. Кобильнік, Ю. Паскевської, Н. Пророк, Н. Чепелевої та ін. Слід

зазначити, що вимоги до особистісних якостей психолога спеціальних закладів освіти зумовлені високим рівнем складності діагностичної та корекційної роботи стосовно дітей із особливими освітніми потребами (В. Бондар, С. Конопляста, О. Мамічева, І. Мартиненко, С. Миронова, О. Проскурняк, Л. Руденко, Т. Сак, В. Синьов, Є. Синьова, В. Тарасун, Л. Фомічова, А. Шевцов, М. Шеремет, Д. Шульженко, Т. Ярмаченко та ін.).

Отже, сфера нашого наукового пошуку консолідує наступні аспекти: формування професійної компетентності в процесі підготовки психолога-практика (Н. Чепелева та ін.); використання діалогічно-орієнтованого підходу в системі підготовки психологів (Н. Пов'якель, Н. Чепелева та ін.), виокремлення вимог до особистості психолога (О. Бондаренко, Л. Долинська, В. Панок, Н. Пророк, О. Саннікова, В. Синьов, А. Шевцов та ін.), використання активних та інтерактивних методів навчання (С. Васьківська, Т. Яценко та ін.).

У контексті проблем професійної підготовки в галузі спеціальної освіти розроблено теоретичні аспекти професійної компетентності сурдопедагога, тифлопедагога, олігофренопедагога, логопеда, ортопедагога, визначено систему, зміст та ефективні шляхи удосконалення процесу навчання студентів за спеціальністю 016. Спеціальна освіта (В. Бондар, І. Дмитрієва, С. Конопляста, В. Липа, С. Миронова, О. Мороз, Н. Пахомова, Л. Руденко, В. Синьов, Є. Синьова, В. Тарасун, С. Федоренко, Л. Фомічова, М. Шеремет, А. Шевцов, Д. Шульженко та ін.), досліджено основні аспекти впровадження інтерактивних методів фахової підготовки (О. Дубовик, С. Миронова, Ю. Пінчук, О. Проскурняк, В. Синьов, Л. Фомічова, М. Шеремет та ін.). Теоретичні та практичні аспекти проблеми психологічного супроводу допомоги особам з особливими освітніми потребами, що має надаватися компетентними спеціальними психологами досліджували І. Бех, С. Конопляста, М. Малофєєв, І. Мамайчук, В. Синьов, О. Хохліна.

Водночас теоретичний аналіз літературних джерел показав, що, незважаючи на різноплановий і науковий спектр досліджуваних явищ з заявленої проблеми, професійна підготовка психологів в галузі спеціальної освіти у вищих навчальних закладах не була предметом спеціального цілісного наукового дослідження.

Комплексний аналіз стану організації змісту професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти доводить доцільність і своєчасність дослідження проблеми та дозволяє виділити ряд наявних суперечностей між:

- необхідністю реформування загального освітнього простору згідно з концепцією Нової школи України та станом забезпечення якісної професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти, зокрема, в умовах інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами;

- наближенням системи вищої освіти України до світових стандартів і відсутністю цілісних наукових досліджень з проблеми професійної підготовки психологів;

- новими суспільними вимогами до компетентності психологів в галузі спеціальної освіти в контексті європейської інтеграції та традиційним підходом

до організації професійно орієнтованої підготовки без урахування необхідності забезпечення конкурентоспроможності фахівців на міжнародному ринку праці.

Попри значну кількість праць у спеціальній психології, присвячених вивченню окремих компонентів професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти дана тема залишається фрагментарною і суперечливою, що зумовлює необхідність системного її вивчення і подальшого розроблення засад поетапного формування системи зазначеної підготовки.

Актуальність даної проблеми, її недостатнє теоретичне й експериментальне вивчення зумовили вибір теми дисертаційної роботи **«Теорія та практика професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри спеціальної психології та медицини факультету корекційної педагогіки та психології НПУ імені М. П. Драгоманова «Медико-психологічні основи підготовки майбутніх корекційних педагогів» за напрямом: «Зміст освіти, форми, методи і засоби фахової підготовки вчителів».

Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою НПУ імені М.П. Драгоманова (протокол № 13 від 27. 04. 2016 р.).

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні та емпіричному дослідженні теоретико-методичних засад і розробці й експериментальній перевірці системи професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти.

Для досягнення поставленої мети визначено наступні **завдання**:

1. Здійснити системний теоретико-методичний, емпіричний та історичний аналізи проблеми професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти та відстежити еволюцію тенденцій даного процесу.

2. Обґрунтувати концептуальні засади теорії та практики професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти, визначити їх сутність та структуру.

3. Окреслити принципи та педагогічні умови професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти.

4. Визначити та теоретично обґрунтувати компоненти, відповідно до яких встановити критерії, показники та рівні сформованості складових професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти.

5. Ідентифікувати сучасний стан сформованості компонентів професійної підготовки спеціальних психологів в системі вищої освіти України.

6. Розкрити теоретичну та практичну сутність новітніх тенденцій професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти у вищих навчальних закладах.

7. Науково обґрунтувати, розробити та експериментально перевірити функціональну систему професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти, розкрити умови її реалізації та визначити її ефективність.

Об'єктом дослідження є процес професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти у вищих навчальних закладах.

Предмет дослідження – теоретико-методологічні засади та науково-методичне забезпечення системи професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти у вищих навчальних закладах.

Методологічну та теоретичну основу дослідження склали конкретно-наукові положення і висновки: філософські засади гуманізації освіти (В. Андрущенко, С. Гончаренко, Л. Губерський, І. Зязюн, В. Кремень, П. Саух та ін.); концепція особистісно зорієнтованої освіти (Є. Бондаревська, Є. Зеєр, О. Пехота, О. Савченко, В. Синьов, А. Старєва, М. Чобітько, І. Якиманська та ін.); положення компетентнісного підходу (Н. Бібік, Л. Бірюк, П. Гусак, І. Зимня, О. Пометун, О. Романенко, Є. Синьова, С. Сисоєва, Л. Фомічова, А. Шевцов, Д. Шульженко, Л. Хоружа, А. Хуторської та ін.); методичні пошуки шляхів і засобів ефективного професійного становлення майбутнього спеціаліста в умовах вищих навчальних закладів (І. Булах, С. Гончаренко, В. Засенко, В. Лозова, С. Миронова, С. Мельничук, А. Мудрик, О. Коваленко, В. Козаков, С. Конопляста, О. Мамічева, Г. Нагорна, Н. Пахомова, О. Попова, І. Прокопенко, О. Проскурняк, Н. Савінова, В. Синьов, Є. Синьова, М. Сметанський, Г. Троцько, С. Федоренко, Л. Фомічова, А. Шевцов, М. Шеремет та ін.) мети, змісту і технологій професійної підготовки майбутніх фахівців (О. Биковська, В. Василенко, М. Корець, В. Кузь, Ю. Лянной, О. Романовський, В. Сиротюк, Л. Суценко, О. Тимошенко, О. Шевнюк та ін.); положення про значущість спеціального психолога у корекції розвитку і соціалізації осіб з психофізичними порушеннями (Ю. Бистрова, О. Проскурняк, О. Романенко, Л. Руденко, К. Островська, Т. Сак, В. Синьов, Є. Синьова, В. Тарасун, Л. Фомічова, О. Хохліна, А. Шевцов, М. Шеремет, Д. Шульженко).

Методи дослідження. Для досягнення мети і розв'язання поставлених завдань використано наступні методи:

- *теоретичні* (теоретико-методологічний аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми дослідження; зіставлення, узагальнення та систематизація результатів наукових досліджень з метою визначення стану розробленості проблеми та перспективних напрямів її вирішення);

- *емпіричні* (діагностичні – тестування, інтерв'ю; обсерваційні – пряме і опосередковане спостереження, протоколювання; прогностичні – метод експертних оцінок, спостереження, самоаналіз, самооцінка), за допомогою яких було зібрано емпіричний матеріал, що стосується практичного стану компонентів досліджуваної фахової підготовки, експерименти – констатувальний, який дозволив з'ясувати стан сформованості даних компонентів і формувальний, завдяки якому відстежено динаміку та перевірено ефективність системи професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти;

- *статистичні методи обробки даних* (описові статистики, критерії встановлення достовірності розбіжностей (t-критерій Стьюдента, хі-квадрат Пірсона), частотний, регресійний, факторний, кореляційний аналізи), що застосовані для доведення достовірності й ефективності результатів педагогічного експерименту.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що *вперше*:

- теоретично обґрунтовано та розроблено науково-методичні засади модернізації професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти як цілісного системного явища;

- визначено зміст, педагогічні умови та критерії оцінювання рівнів сформованості компонентів професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти;

- виділено та схарактеризовано ключові складові системи досліджуваного феномену та описано їх взаємовплив у функціях та формах досліджуваної діяльності;

- визначено й схарактеризовано компоненти та критеріальні рівні даної професійної підготовки;

- розроблено та науково обґрунтовано методика дослідження стану сформованості компонентів професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти,

- визначено сутність новітніх тенденцій професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти у вищих навчальних закладах;

- розроблено й апробовано функціональну систему професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти та висвітлено динаміку формування її компонентів за результатами впровадження даної системи;

Удосконалено теоретичні і методичні основи професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти у контексті базових сучасних положень особистісно орієнтованого навчання.

Подальшого розвитку набули:

- уявлення про зміст і структуру зазначеної підготовки;

- концептуальні основи професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти.

- окремі положення дидактики вищої школи щодо цілей, змісту, форм і методів організації навчання;

- умови компонентів професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти;

Уточнено та узагальнено ключові поняття, що розкривають сутність системи зазначеної професійної підготовки.

Практичне значення одержаних результатів. Запропоновані та впровадженні в процес професійної підготовки методики діагностування рівнів сформованості компонентів професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти, розроблена й апробована структурно-функціональна система професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти, а також пропозиції щодо підвищення ефективності процесу зазначеної підготовки, що уможлиблює введення науково обґрунтованих корективів до навчальних планів та програм із дисциплін професійно орієнтованого циклу, запровадження системи транс- та міждисциплінарних форм і методів навчання в процес освоєння професійно орієнтованих знань, розширити межі підготовки майбутнього психолога в галузі спеціальної освіти новітніми технологіями професійної діяльності.

Матеріали дослідження можуть бути використані при викладанні дисциплін професійно орієнтованого циклу та застосовані для подальшого вивчення проблем удосконалення професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти.

Теоретичні положення і практичні результати дослідження використані при розробці навчально-методичного забезпечення дисциплін і спецкурсів: «Новітні тенденції професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти», «Management – a component of psychologists' professional training (менеджмент – складова професійної підготовки психологів)», «Психологія управління», «Психолінгвістика» та ін. для студентів, які навчаються за спеціальностями 053. Психологія та 016. Спеціальна освіта.

Результати дослідження можуть бути використані в навчальному процесі вищих навчальних закладів; одержаний у результаті дослідження емпіричний матеріал може слугувати підґрунтям для подальших педагогічних досліджень феномена професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти.

Основні висновки і практичні рекомендації, викладені в дослідженні, впроваджено у практику підготовки спеціальних психологів у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка (довідка №1757/01-55/19 від 19.12.2017), на факультеті корекційної педагогіки та психології НПУ імені М. П. Драгоманова (довідка № 245/18-24 від 15.01.2018), Уманському державному педагогічному університету імені Павла Тичини, Миколаївському національному університеті імені В. О. Сухомлинського (довідка № 352 від 17.01.2018), Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка (довідка № 352 від 06.02.2018), Кам'янець-Подільському державному університеті імені Івана Огієнка (довідка № 152 від 16.01.2018), Бердянському державному педагогічному університеті (довідка № 342 від 18.01.2018), Державному вищому навчальному закладі «Донбаський державний педагогічний університет» (довідка № 347 від 15.01.2017).

Особистий внесок здобувача. У спільних публікаціях автором: обґрунтовано шляхи оптимізації професійної підготовки фахівців досліджуваної категорії [9; 21; 43]; проаналізовано сучасний стан та історію становлення спеціальної психології та педагогіки [20; 25]; розкрито новітні тенденції професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти [42]; розкрито феномен «самоздійснення» в контексті професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти [46].

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації доповідалися на науково-практичних конференціях і теоретико-методичних семінарах різного рівня:

Міжнародних наукових форумах: «Специальная педагогика и специальная психология: современные проблемы теории, истории, методологии» (Москва, 2013); «Когнитивная парадигма в междисциплинарных исследованиях» (Мінськ, 2015); «Специальное образование: традиции и инновации» (Мінськ, 2016); «Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії» (Вінниця, 2016); «Актуальні проблеми комплексної корекції аутичних порушень» (Київ, 2016); «Проблеми галузевої комунікації, перекладу та інтеграційні процеси в суспільстві», (Харків, 2016);

«Х Машеровские чтения», (Вітебськ, 2016); «Актуальні питання соціалізації дітей з особливими освітніми потребами» (Дніпро, 2016); «Актуальные проблемы психологии и педагогики в современном образовании» (Мінськ, 2017); III Міжнародна науково-практична конференція «Університет і лідерство» (Київ, 2017); Міжнародна науково-практична конференція «Ідентичність. Особистість в культурі», (Польща, м. Ліманова, 2017); «Когнитивные штудии: символный, модульный и нейросетевой подходы» (Мінськ, 2017); I Міжнародна науково-практична конференція «Наукова спадщина академіка Івана Зязюна у вимірах сучасності й майбутнього» (Київ, 2017); «Современное образование: преемственность и непрерывность образовательной системы «школа – университет – предприятие» (Гомель, 2017); Міжнародна науково-практична конференція «Інтернаціоналізація вищої освіти України: концептуальні засади, здобутки, проблеми, перспективи розвитку» (Київ, 2017); II Міжнародна науково-практична конференція «Проблеми навчання, виховання та корекції розвитку дітей з аутистичними та інтелектуальними порушеннями в інклюзивних закладах освіти» (Київ, 2018);

Всеукраїнських наукових конференціях: «Інклюзивна освіта: проблеми та перспективи (практика, дослідження, методологія)» (Біла Церква, 2014); «Актуальні питання сучасної психіатрії, наркології та неврології» (Харків, 2015); науково-практична конференція, присвячена пам'яті професора С. П. Бочарової «Бочаровські читання» (Харків, 2015); «Комунікативна спрямованість вивчення мовних дисциплін у ВНЗ» (Київ, 2015); «Питання духовної безпеки в інформаційному суспільстві» (Київ, 2016); «Іноземні мови у вищій освіті: лінгвістичні, психолого-педагогічні та методичні перспективи» (Харків, 2016); «Наукова спадщина Григорія Костюка і сучасні проблеми особистісно орієнтованої освіти» (Кіровоград, 2016); I-й З'їзд корекційних педагогів України «Актуальні питання освітньої інтеграції дітей з психофізичними порушеннями» (Дніпро, 2016); «Біблійна історія та християнська етика» в освітньому просторі України» (Київ, 2017); «Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України» (Харків, 2017); «Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток» (Одеса, 2017).

Кандидатська дисертація на тему «Психологічні умови розвитку мотивації збереження здоров'я у керівників органів внутрішніх справ» (спеціальність 19.00.06 – юридична психологія) була захищена в 2011 році. Її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Публікації. Основні результати дослідження відображено в 52 наукових працях, зокрема 1-й монографії, 7 навчальних посібниках і методичних рекомендаціях, 4 статтях у наукових періодичних виданнях інших держав; 6 статтях у наукових фахових виданнях України, що включені в міжнародні наукометричні бази; 12 статтях у наукових фахових виданнях; 22 публікаціях, що становлять тези та матеріали наукових конференцій та статті в інших виданнях.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (871 найменувань, з них 42 –

іноземною мовою), додатків. Загальний обсяг дисертації становить 657 сторінки. Основний зміст роботи викладено на 403 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність дослідження; визначено мету, завдання, об'єкт, предмет; розкрито методи дослідження, його наукову новизну, практичне значення; подано інформацію про особистий внесок здобувача, апробацію та впровадження результатів дослідження, публікації, представлено структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі – **«Теоретико-методологічні основи професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти»** – подано ретроспективний аналіз становлення та розвитку вітчизняної системи підготовки психологів у галузі спеціальної освіти; розглянуто зарубіжний досвід професійної підготовки психологів означеної категорії; окреслено теоретико-методологічні засади та теоретичні аспекти проблеми розвитку професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти в контексті інтернаціоналізації вищої освіти.

Представлено результати наукових досліджень теоретичного спадку вітчизняної та світової вищої спеціальної освіти та споріднених галузей професійної освіти. Висвітлено варіативність поглядів на зазначену проблему. Науковці (В. Андрущенко, В. Балашова, В. Бондар, С. Захарін, Ю. Красовська, В. Кремень, В. Синьов, Д. Швець та ін.) вказують на те, що вища освіта в Україні перебуває в стані реформування та визначення засобів трансформації й удосконалення підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних вирішувати складні завдання та швидко адаптуватися до зміни середовища й нових вимог ринку праці.

Проаналізовані наукові дослідження з питань професійної підготовки майбутніх спеціальних психологів як зарубіжних (А. Маслоу, К. Роджерс), так і вітчизняних науковців (Г. Абрамова, О. Бондаренко, М. Боришевський, Л. Бурлачук, Н. Зубалій, Н. Коломінський, О. Макаренко, С. Максименко, В. Моргун, В. Татенко, Т. Титаренко, М. Савчин, В. Панок, Н. Чепелева, Т. Яценко та ін.). Значний інтерес становлять дослідження вчених, присвячені різним аспектам вирішення проблеми підготовки фахівців у галузі спеціальної освіти (А. Афузова, В. Бондар, О. Глоба, І. Демченко, І. Дмитрієва, В. Засенко, С. Конопляста, Ю. Лянной, С. Миронова, З. Огороднійчук, Н. Пахомова, Ю. Пінчук, Л. Руденко, Т. Сак, В. Семиченко, В. Синьов, Є. Синьова, Л. Сущенко, В. Тарасун, С. Федоренко, Л. Фомічова, О. Хохліна, А. Шевцов, М. Шермет та ін.). Підготовка кваліфікованих фахівців зазначеної галузі до професійної діяльності в різні історичні періоди повністю залежала від світового історико-педагогічного процесу, соціально-економічного стану країни та політики держави стосовно дітей з особливими освітніми потребами, законодавства в сфері освіти в цілому, рівня розвитку спеціальної освіти як інтеграційної галузі знань на стику медицини, психології та педагогіки. Дослідження процесу становлення та розвитку системи професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти неможливе без урахування вже напрацьованого вітчизняного та світового дослідницького досвіду.

Здійснений аналіз зарубіжного досвіду професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти дозволяє зробити висновки, що можуть стати підґрунтям оптимізації досліджуваної фахової підготовки в Україні: професійна підготовка спеціальних психологів має характеризуватися системністю, різнорівневістю, спеціалізованістю, практичною зорієнтованістю, сертифікованістю, націленістю на підвищення рівня конкурентоспроможності; одним з провідних завдань професійної підготовки психологів має бути розвиток їх професійного управлінського мислення; висвітлення зарубіжного досвіду професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти свідчить, що сучасна система підготовки фахівців психологічного профілю в різних країнах світу (США і країнах Європи: Велика Британія, Греція, Франція, Португалія, Фінляндія, Швеція, Бельгія, Норвегія, Австрія, Італія, Німеччина, Швейцарія) має значні напрацювання теоретичного та практичного спрямування, які необхідно використати для вітчизняної вищої школи. Зазначене має здійснюватися за умови раціонального поєднання зарубіжного передового педагогічного досвіду на царині психологічної освіти з новаторським педагогічним доробком українських вчених та педагогів-організаторів вищої освіти зазначеного профілю.

Обґрунтовуючи сутність поняття «професійна мобільність» з позиції компетентнісного підходу, ми розглядали його як невід’ємну складову конкурентоспроможності, як інтегративну якість особистості (Ю. Лянной, О. Нітенко, Н. Пахомова). Керуючись означеними тенденціями, визначено, що «професійна компетентність», «конкурентоспроможність» та «професійна мобільність» є взаємозалежними та взаємообумовленими, що дало підстави для розгляду їх в єдиній тріаді в якості інтегративного показника рівня успішності професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти. Вища освіта в Україні має забезпечувати підготовку фахівців, які могли б конкурувати з випускниками престижних закордонних вузів. Практика ринкових відносин у нашій країні свідчить, що нині конкурентоспроможний фахівець має володіти мінімум однією, а то й кількома іноземними мовами, адже іноземна мова – це друга робоча мова. Перехід на кредитно-модульну систему вимагає від студентів-психологів в галузі спеціальної освіти посилення не лише спеціальної підготовки, але й поглибленого вивчення інших навчальних дисциплін для професійної реалізації майбутніх професій.

Беззаперечно, що інтернаціоналізація стимулює розвиток вітчизняної вищої школи. Вагомий внесок в позитивні зрушення робить загальна тенденція професійної підготовки фахівців з належним рівнем розвитку управлінських вмінь та навичок і відповідною англomовною комунікативною компетенцією, що уможливить їх конкурентоздатність на світовому рівні. Вважаємо за необхідне впровадження зазначених аспектів при професійній підготовці психологів в галузі спеціальної освіти. Отже, не максимум знань, а їхня інтеграція, мобільність і вміння застосовувати їх при розв’язанні практичних завдань роблять студента здатним до професійної діяльності. Водночас, перспектива спеціальної освіти вбачається в побудові цілісного педагогічного процесу, що акумулює значущі ідеї професійної освіти щодо підготовки

кваліфікованих і конкурентоспроможних фахівців, що є одним із провідних завдань сучасної системи професійної освіти сьогодення.

Входження України в світову спільноту модернізації міжнародного порядку в контексті визначених пріоритетів майбутнього світоустрою вимагає від вищої освіти поетапно реалізовувати складові наявної мегасистеми цілісного освітнього простору, де прикметною ознакою її змісту є розбудова професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти на компетентнісно-орієнтованій основі, що має характеризуватися логічною необхідністю, зумовленою вищенаведеним аналізом щодо визначення закономірностей та можливостей створення інноваційної функціональної системи компонентів професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти.

Другий розділ **«Аналіз сучасного стану професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти»** присвячено теоретико-методичному обґрунтуванню засад реалізації констатувального етапу експериментального дослідження професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти. Представлено детальний розгляд компонентів зазначеної професійної підготовки; розкрито методологічні підходи до даної професійної підготовки; ідентифіковано стан і компоненти професійної підготовки спеціальних психологів в системі вищої освіти України; визначено та теоретично обґрунтовано критерії, показники та рівні сформованості компонентів професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти.

За основу наукового обґрунтування змісту професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти було визначено методологічний, теоретичний та практичний концепти, представлені інтегральною взаємодією методологічних підходів (гуманістичний, аксіологічний, гносеологічний, акмеологічний, системний, контекстний, інтегративний, діяльнісний, рефлексивно-діяльнісний, особистісно-орієнтований). Отже, доцільно за основу обґрунтування наукового пошуку використати консолідацію методологічного, теоретичного та практичного концептів у сукупності відповідних їм підходів, що відображає взаємозв'язок між ними і є нерозривним механізмом стосовно професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти. Аналіз концептуальних засад змістової, методичної та організаційної складових професійної підготовки спеціальних психологів з досліджуваної проблеми надав можливість визначити наступні компоненти зазначеної професійної підготовки (професійно-мотиваційний, когнітивно-компетентнісний, операційно-діяльнісний, результативно-рефлексивний) що є взаємопов'язаними, взаємозалежними та доповнюючими один одного.

Відповідно до кожного структурного компонента визначено критерії та показники рівнів їх сформованості: професійно-мотиваційний (сформованість ціннісних орієнтацій; сформованість мотиваційного ставлення до професійної діяльності; сформованість мотиваційного професійного спрямування); когнітивно-компетентнісний (системність знань; усвідомленість знань; стійкість знань, оволодіння матеріалом на рівні довготривалої пам'яті з постійним цілеспрямованим, довготривалим їх використанням); операційно-діяльнісний

(готовність до професійної діяльності: сформованість діагностичних умінь, сформованість змістово-процесуальних умінь, сформованість прогностичних умінь; здатність використовувати набуті вміння та навички при вирішенні професійних завдань); результативно-рефлексивний (здатність до самоаналізу та рефлексії, орієнтація на самовдосконалення, саморозвиток через свідому постановку та виконання професійних завдань більшої складності).

Констатувальний етап дослідно-експериментальної роботи відбувався відповідно до складеної програми діагностики складових професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти. Дослідження було консолідоване у послідовність окреслених серій з проекцією щодо функціональної системи компонентів професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти, що включають конкретні критерії та показники. З метою досягнення поставлених цілей було використано поєднані за критеріями та показниками у серії експериментальні методики, опитувальники, анкети, що відображені у методичному посібнику «Діагностика сформованості компонентів професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти (Комплекс діагностичних методик)» та які дозволяють визначити рівні сформованості кожного компонента: високий (інноваційний), достатній (продуктивний), середній (реконструктивний), низький (репродуктивний).

До дослідницько-експериментальної роботи було залучено 739 студентів, які навчались за спеціальністю «Психологія» (з 2017 року – спеціальність: 053. Психологія), спеціалізація «спеціальна психологія», «клінічна психологія» та студентів, які навчались за спеціальністю 016. Спеціальна освіта (за нозологіями) з відповідною спеціалізацією «практичний (спеціальний) психолог», з яких ще на початку експерименту було сформовано наступні групи: E1 (199 осіб), E2 (294 особи), E3 (246 осіб), яка на етапі формування експерименту була виведена в якості контрольної. Також до експерименту було залучено 210 психологів, що навчались на курсах підвищення кваліфікації та працюють психологами в спеціальних закладах освіти.

Отже, за результатами емпіричного дослідження *професійно-мотиваційного компонента* було з'ясовано, що вибір професії та навчально-професійна діяльність майбутніх психологів у галузі спеціальної освіти є полімотивованою, тобто в її основі лежать мотиви різних груп, і кожна з них має певне значення для студента на етапі його фахового становлення. Високий (інноваційний) рівень сформованості компоненту ми виявили у 2,0%, 2,4%, 2,8% в групах E1, E2, E3, відповідно. Ці досліджувані вирізнялися зацікавленістю професійною діяльністю; мали чітку орієнтацією на самопізнання і саморозвиток. Достатній рівень (продуктивний) окреслили у 37,7%, 37,4%, 37,4%. Середній (реконструктивний) рівень притаманний 50,3%, 47,6%, 50,0%. Дані досліджувані виявляли переважно позитивне, однак в окремих випадках – невизначене ставлення до різних аспектів майбутньої професійної діяльності. Низький (репродуктивний) рівень констатовано у 10,0%, 12,6%, 9,8%. Виявлено недостатній рівень мотивації щодо вибору професії, її престижності й конкурентоздатності; невизначене зорієнтування в значущості аспекта управління діяльністю психолога. Серед психологів-

практиків високий (інноваційний) рівень мають лише 4,3%, достатній (продуктивний) – 12,4%, середній (реконструктивний) – 57,6%, низький (репродуктивний) – 25,7%. Одержані експериментальні дані підтвердили доцільність проведення психолого-педагогічних мотиваційних тренінгів, спрямованих на вдосконалення складових професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти.

Аналіз результатів дослідження свідчить про переважання середнього (реконструктивного) рівня сформованості *когнітивно-компетентнісного компоненту*: 52,8%, 50,3%, 52,0%. Лише 4,0%, 4,8%, 4,9% виявили високий (інноваційний) рівень за даним критерієм, 28,1%, 27,2%, 27,7% – достатній (продуктивний) рівень, 15,1%, 17,7%, 15,4% – низький (репродуктивний) рівні. Серед психологів високий (інноваційний) рівень мають лише 1,4%, достатній (продуктивний) – 9,5%, середній (реконструктивний) – 32,9%, низький (репродуктивний) – 56,2%. Одержані в процесі констатувального зрізу дані за усіма показниками когнітивно-пізнавального критерію, свідчать про те, що в цілому для студентів-психологів в означеній галузі та працюючих психологів характерною була відсутність системності знань; чітких уявлень про психолого-педагогічну діяльність, як наслідок, маємо неповністю сформоване ставлення до неї та відсутність здатності до професійного управління.

За результатами дослідження сформованості *оперативно-діяльнісного компоненту* стверджуємо про переважання низького (репродуктивного) рівня: 71,4%, 66,4%, 66,2%. Лише 3,5%, 3,7%, 3,7% виявили високий (інноваційний) рівень за даним критерієм, 5,0%, 6,1%, 6,5% – достатній (продуктивний) рівень, 20,1%, 23,8%, 23,6% – середній (реконструктивний) рівень. Серед психологів високий (інноваційний) рівень мають лише 0,5%, достатній (продуктивний) – 11,4%, середній (реконструктивний) – 41,9%, низький (репродуктивний) – 46,2%.

Аналіз результатів дослідження свідчить також про переважання низького (репродуктивного) рівня сформованості *результативно-рефлексивного компоненту*: 54,3%, 57,5%, 53,7%. Лише 4,5%, 5,1%, 4,0% виявили високий (інноваційний) рівень за даним критерієм, 7,0%, 5,4%, 6,5% – достатній (продуктивний) рівень, 34,2%, 32,0%, 35,8% – середній (реконструктивний) рівень. Серед психологів високий (інноваційний) рівень мають лише 5,7%, достатній (продуктивний) – 22,9%, середній (реконструктивний) – 33,3%, низький (репродуктивний) – 38,1%.

Такий розподіл за рівнями надавав можливість побудувати та перевірити методами вторинної статистичної обробки експериментальних даних дослідницькі припущення про наявність високої кореляції між першим та другим, третім та четвертим критеріями. Хоча, як показав аналіз експериментальних даних щодо стану сформованості компонентів професійної підготовки у студентів та працюючих психологів, певний рівень сформованості психологічних і педагогічних знань за операційно-діяльним критерієм відбувався за умови одержання та усвідомлення інформації щодо основ професійної діяльності та сформованості професійного мислення (когнітивно-компетентнісний критерій). При цьому інформаційна освіченість суб'єкта не завжди передбачає факт певного рівня оволодіння практичними вміннями та навичками використання знань у

корекційно-професійній діяльності (дані за операційно-діяльнісним критерієм нижчі, ніж за когнітивно-компетентнісним).

Аналіз одержаних результатів дозволив зробити висновки про загальний середній і низький рівень сформованості компонентів професійної підготовки у студентів та психологів-практиків. Лише за професійно-мотиваційним критерієм спостерігається більш позитивна ситуація, оскільки більшість психологів-практиків та студентів усвідомлюють необхідність та важливість володіння професійними знаннями та вміння як базису професійної компетентності. З іншого боку, неналежна забезпеченість дисциплінами, спецкурсами тощо у діючих навчальних планах підготовки психологів у галузі спеціальної освіти зумовлює переважно низький і середній показники таких критеріїв як когнітивно-компетентнісний та операційно-діяльнісний. Переважно низький стан розвитку рефлексивно-результативних характеристик студентів та психологів-практиків свідчить про незначний (а іноді й відсутній) особистий досвід корекційно-психологічної діяльності взагалі (у студентів) та недостатню орієнтованість працюючих психологів на необхідність і важливість самоаналізу, саморозвитку та професійного самоздійснення.

Діагностика успішності професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти дозволила одержати не лише інформацію для роздумів і подальшого аналізу, але й сприяла визначенню напрямів та перспектив професійного зростання. Здійснений ґрунтовний аналіз тематичних планів медичних, психологічних і педагогічних дисциплін в освітньо-професійній програмі підготовки психологів у галузі спеціальної освіти підтвердив необхідність застосування сучасних інноваційних технологій у підготовці психологів у галузі спеціальної освіти засобом впровадження новітніх тенденцій в навчальний процес. Особливу увагу було зосереджено на тому, що реформування досліджуваної освітньої галузі потребує розробки наукових основ системи професійно орієнтованої підготовки спеціальних психологів шляхом усунення дрібних навчальних курсів та створення інтегративних транс- та міждисциплінарних комплексів, які склали б базу для оволодіння теоретичними основами та практичними вміннями діагностичної, корекційної, реабілітаційної, консультативно-просвітницької роботи, що має забезпечити фундаменталізацію всієї професійної підготовки. Висвітлені аргументи підтверджують необхідність розробки й реалізації системи професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти як системи інтеграції медико-психологічної та педагогічної складових професійної підготовки конкурентоспроможного фахівця.

Аналіз результатів констатувального етапу дослідження дозволив визначити об'єктивний стан сформованості зазначених компонентів та уможливив висновок щодо тактики проведення формувального експерименту, враховуючи особливості та потенційні можливості його учасників, та підтвердив доцільність вдосконалення процесу навчання майбутніх і працюючих психологів, спрямованого на вдосконалення компонентів професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти.

У третьому розділі «Модернізація змісту професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти» розкрито сучасні тенденції професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти; обґрунтовано вибір педагогічних технологій та висвітлено їх змістову реалізацію в контексті системи професійної підготовки спеціальних психологів на основі трансдисциплінарного підходу.

Новітні педагогічні технології є одним з провідних факторів вирішення завдань реформування вітчизняної системи освіти, яка проходить в сучасних умовах модернізації освітніх структур, трансформації загальносистемного і комплексного характеру. Детально історію розвитку педагогічних технологій розкрито в роботах А. Нісімчука, О. Падалки, О. Пехоти та ін. Теорія і практика впровадження сучасних педагогічних технологій представлена в працях відомих вітчизняних та зарубіжних вчених: В. Беспалька, Б. Блума, Д. Брунера, П. Гальперіна, Г. Гейса, С. Гібсон, П. Ерднієва, М. Жиллет, Л. Зоріної, Дж. Керолла, М. Кларіна, Л. Ланди, І. Раченко, О. Рівіна, Т. Сакамото, Б. Скіннер, І. Смолюк, Н. Тализіної, О. Шпака та ін. Теоретичний аналіз дозволив визначити поняття «педагогічна технологія» як проект (модель) навчально-виховного процесу у вищій школі, який окреслює структуру та зміст навчально-пізнавальної діяльності самого студента з урахуванням розвитку його рис характеру та інтелектуальних можливостей (А. Нісімчук, О. Падалка, Н. Пахомова, І. Смолюк, О. Шпак та ін.).

Корекційно-педагогічну технологію у дослідженні нами визначено як наукове проектування і точне відтворення корекційно-педагогічних і педагогічно-терапевтичних дій, що гарантують ефективність корекційної роботи, а також включають сукупність зовнішніх і внутрішніх впливів, спрямованих на послідовну реалізацію системи загальнопедагогічних і спеціальних принципів у їх об'єктивному взаємозв'язку. Корекційний процес передбачає необхідність застосування відразу декількох технологій як цілісної інтегративної системи, що обслуговує різні його сторони. Отже, спеціальні психологи мають вирізнятися вмінням інтегрувати знання, розвитком саморегульованих механізмів, креативних здібностей, дієво-практичної і корекційно-педагогічної сфер.

Вивчення історії становлення та розвитку модульних транс- і міждисциплінарних технологій дало підстави стверджувати, що вони узагальнюють теорії і концепції навчання та відображають динаміку розвитку сучасних дидактичних теорій, синтезують їх особливості, що дозволяє вдало поєднувати різні підходи до відбору змісту і способів організації навчального процесу та вважати їх доцільними в контексті досліджуваної професійної підготовки.

Нами встановлено, що професійна підготовка психологів у галузі спеціальної освіти здійснюється в обсязі освітніх програм за досліджуваною спеціальністю, запровадження яких має спиратися на освоєння та впровадження новітніх технологій освіти і враховувати інноваційний характер навчальної роботи, індивідуалізацію навчання, моніторинг освітнього процесу, вимоги до зростання якості освітніх послуг. Впровадження інноваційних технологій, насамперед особистісноорієнтованого, диференційного,

розвивального навчання, є підґрунтям до компетентнісного підходу й ефективним чинником поліпшення якості освіти. Таким чином, компетентнісний підхід на перше місце ставить не поінформованість студента, а вміння на основі знань розв'язувати методичні проблеми, які виникають у різних навчальних та практичних ситуаціях. Тож специфіка компетентнісного навчання полягає в тому, щоб засвоювалися не готові знання, а щоб ці знання здобувалися, щоб студент сам формулював поняття, необхідні для розв'язання завдання. Впровадження інноваційних технологій у навчальний процес вищого навчального закладу є актуальним питанням, вирішення якого потребує консолідації свідомості, спільних зусиль, мобільності навколо ідеї побудови інноваційного, гуманістичного, демократичноорієнтованого освітнього простору, який забезпечить умови для всебічного, гармонійного розвитку особистості студента та конкурентоспроможності майбутнього фахівця.

Тож дієвим засобом формування ключових компетенцій психолога в галузі спеціальної освіти є педагогічні технології, які розглядаються як сукупність методів навчання крізь призму релевантних ознак освітніх результатів, їх дієвості при визначенні якості вищої освіти. Отже, саме пошуки сучасних новітніх педагогічних технологій зумовили перегляд і оновлення існуючої системи професійної підготовки, доповнили її новим нетрадиційним змістом і залучили нові підходи в запровадженні навчального матеріалу.

Однією з проблем модернізації сучасної освіти є потреба у створенні інтеграційної транс- та міждисциплінарної цілісності знань. В арсеналі наукових досліджень існує низка підходів щодо міждисциплінарної інтеграції знань. Зокрема, згідно з класифікацією Г. Бергера, Е. Морена, виокремлюються наступні: мультидисциплінарність (передбачає поєднання не суміжних за змістом дисциплін, тобто таких, у яких не простежуються явні зв'язки); плюродисциплінарність (ґрунтується на поєднаннях дисциплін, між якими існують певні змістові відношення); міждисциплінарність (містить взаємодію двох чи декількох різноманітних дисциплін, яка може варіюватися від простого обміну ідеями до взаємного інтегрування концепцій, методологій); трансдисциплінарність (демонструє створення загальної системи аксіом для певного набору дисциплін). Неодноразово В. Бондар, С. Миронова, Л. Руденко, В. Синьов, Л. Фомічова, А. Шевцов та ін. зазначали, що вирішення актуальних для спеціальної освіти проблем передбачає досконале володіння майбутніми спеціалістами основами теоретичних мультидисциплінарних знань та новітніх психолого-педагогічних технологій, практичними вміннями проведення діагностико-прогностичного вивчення особистості з аналізом структури дефекту, ідентифікацією соматичних і психічних станів та сталих характерологічних рис, активізації та гальмування психічних проявів тощо.

Доведено, що дисциплінарність, міждисциплінарність, мультидисциплінарність, інтердисциплінарність і трансдисциплінарність мають стратегічне значення. Міждисциплінарність – це сучасний принцип навчання, який впливає на відбір та структуру навчального матеріалу цілої низки предметів, посилюючи системність знань студентів, активізує методи навчання, орієнтує на застосування комплексних форм організації навчання,

забезпечуючи єдність навчально-виховного процесу. Найвищим проявом інтегрованого навчання є трансдисциплінарність, яка є «понад дисциплінами». У той час, коли міждисциплінарні програми беруть початок в окремих дисциплінах, трансдисциплінарні розпочинаються з проблеми, і в процесі розв'язання цієї проблеми актуалізують знання з тих дисциплін, які необхідні для цього, породжуючи нове вчення. Проте, ми вбачали, що, незважаючи на всі відмінності, дисциплінарні і трансдисциплінарні дослідження не антагоністичні, а взаємодоповнювальні за своєю природою.

Майбутнім психологам у галузі спеціальної освіти необхідне не оглядове ознайомлення з азами управлінських наук, а поглиблене вивчення управлінських дисциплін у тому числі й інтегрованих. Інтеграція педагогічних, психологічних і управлінських знань, як правило, пов'язана з узагальненням, ущільненням, концентрацією, що спричинені необхідністю покращення і полегшення зберігання, передачі, засвоєння і використання цих знань, а також з їх упорядкуванням, класифікацією, систематизацією, взаємопроникненням різних методів пізнання і моделюванням, відтворенням цілісності складноорганізованих об'єктів.

Модульний транс- та міждисциплінарний підходи до організації навчального процесу у вищій школі, втілені в різних дидактичних формах, дозволяють виконувати вимоги науки третього покоління, сформульовані в термінах компетенцій. Саме міждисциплінарні зв'язки відповідають за цілісність сучасного навчального процесу у вищій школі. Інноваційні модульні та інформаційно-комунікативні технології є опорою для формування транс- та міждисциплінарних зв'язків між загальногуманітарними, а також професійними вузівськими дисциплінами. Інтеграцію психолого-педагогічної, управлінської та іншомовної складових професійної підготовки психологів, в контексті дослідження, розуміємо як динамічний, неперервний процес, який потребує прогностичного підходу, врахування мотивації та особливостей параметрів знань, виявлення специфіки їх структурування, предметних й інтегрованих знань, передбачає застосування адекватних змісту форм, методів, засобів навчання. Складовою забезпечення впровадження в роботу освітніх установ сучасних інтеграційних модульних технологій навчання є розробка транс- і міждисциплінарних спецкурсів. Тож, суттєвою складовою професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти є запровадження спецкурсів «Новітні тенденції професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти» та «Management – a component of psychologists` professional training (менеджмент – складова професійної підготовки психологів)», де чітко простежуються транс- і міждисциплінарні зв'язки.

Нами встановлено, що професійне самовдосконалення у тренінговій діяльності – постійний і циклічний процес, що охоплює такі складові: мотивація, встановлення зворотних зв'язків, аналіз одержаної інформації, найбільш ефективні зміни подальшої професійної діяльності з огляду на попередній досвід.

Педагогічний механізм, що базується на компетентнісному підході, має включати програми викладання та методичні рекомендації з обов'язковими

фаховими практикумами, тренінгами та спецкурсами для студентів. Важливим має стати зворотній зв'язок, тобто діагностика за допомогою методів психолого-соціологічних досліджень, які б висвітлювали думку студентів, які вивчали даний курс та мають ідеї щодо нововведень, враховуючи інноваційний розвиток технологій та вимоги ринку праці до практичного використання конкретних сучасних програм, що застосовуються в роботі досліджуваної спеціальності. Практична складова навчання має відповідати сучасним потребам інформаційного суспільства з метою формування реально необхідних та затребуваних освітньо-фахових компетенцій психологів у галузі спеціальної освіти. Висвітлені аспекти визначили спрямованість нашого дослідження щодо створення й реалізації інноваційної функціональної системи компонентів професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти в якості конкурентоспроможних фахівців із загальнонаціональними та універсальними цінностями, а також уможливили її втілення в якості структурованого алгоритму та складових програми реалізації заданого науково-експериментального проекту.

Не зважаючи на постійну затребуваність в умовах сьогодення, компетентнісний підхід, що ґрунтується на транс- та міждисциплінарних, інтегрованих вимогах щодо результатів освітньої діяльності, вимагає кардинальної зміни як мети, так і вектору змісту вищої освіти: від передання знань і вмінь предметного характеру до формування розвиненої особистості з життєвими та професійними компетентностями. Вищезазначене уможлиблюється шляхом розроблення нових підходів вищої освіти, розширення в структурі навчальних програм транс- та міжпредметного компонента, впровадження інтегрованих навчальних дисциплін, курсів, спецкурсів, де предметні галузі співвідносяться з різними видами компетентностей. Дієвим засобом формування ключових компетенцій є педагогічні технології, які розглядаються як сукупність методів навчання крізь призму релевантних ознак освітніх результатів, їх дієвості саме при визначенні якості вищої освіти.

У четвертому розділі «**Система професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти**» представлено наукове обґрунтування формувального етапу експериментального дослідження; експериментальну систему професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти та характеристику етапів її реалізації; наведено результати експериментальної перевірки ефективності впровадження системи професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти.

Теоретичне обґрунтування компонентів професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти, їх наукова розробка є однією з необхідних умов оновлення навчального процесу у вищій школі. Підсиленню теоретико-експериментального характеру дослідження сприяло визначення, аналіз та обґрунтування умов організації функціональної системи складових професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти, що враховує практичні потреби сучасного суспільства та інтеграцію національної системи освіти в міжнародний освітній простір.

Спираючись на вимоги сучасного ринку праці до психолога в галузі спеціальної освіти, і враховуючи умови та показники підготовки у вищому навчальному закладі, у процесі дослідження були виокремлені такі педагогічні умови, які, на нашу думку, сприятимуть формуванню компонентів професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти. Підтвердженням зазначеного є результати дослідження, висвітлені у попередніх розділах, які засобом консолідації наукового теоретичного та практичного доробку дозволили дійти висновку, що процес професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти суттєво поліпшиться при реалізації таких педагогічних умов, як: компетентнісне практичне зорієнтування (знання в дію); дотримання етапності (спрямування, вдосконалення, поглиблення); поліфакторне діагностування (проведення професійної діагностики та відповідного коригування процесу професійно-педагогічної підготовки студентів на всіх його етапах); професіоналізація й індивідуалізація процесу професійної підготовки; інтенсифікація, оптимізація та модернізація процесу професійної підготовки психологів у даній галузі; інтернаціоналізація, інтеграція науки, освіти, ринку праці та мобільність студентів-психологів; упровадження інтелектуально-креативного підходу; застосування особистісноорієнтованих та інтерактивних новітніх технологій, методів і форм навчання студентів; інтеграція професійно орієнтованих дисциплін у контексті трансдисциплінарного підходу; стимулювання самопізнання та рефлексії як механізмів особистісного зростання, самовдосконалення, самовиховання, самореалізації, самоуправління та самоздійснення. Забезпечення в навчальному процесі вищого педагогічного навчального закладу сукупності визначених педагогічних умов уможливить ефективність і результативність процесу професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти у вищих навчальних закладах як результат належного функціонування відповідної педагогічної системи в умовах сьогодення.

Транс- та міждисциплінарний підходи передбачають інтеграцію як зовнішню, так і внутрішню, як змістову, так і процесуальну. Всі елементи інтегративної системи взаємопов'язані та утворюють певну структуру (таких структур може бути декілька, залежно від мети формування системи).

Керуючись концептуальними й методологічними засадами, нами визначено систему професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти як комплексний механізм педагогічного впливу на процеси оволодіння професійними знаннями і вміннями, формування професійної компетентності та професійного становлення, що відзначається на здатності особистості до відтворення системних психолого-педагогічних знань і на здатності до самовдосконалення та самоздійснення у професійній діяльності. Дане визначення всебічного концептуального теоретико-методологічного обґрунтування процесу організації системи професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти уможливить усвідомлення місця й ролі професійної підготовки психологів означеної галузі як загальної системи в навчальному процесі вищої школи.

Розуміння системи професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти у вищих педагогічних навчальних закладах з проекцією на

практичну реалізацію на рівні дефініції визначаємо як оптимальне інтенсивне використання традиційних і новітніх інноваційних форм, методів і засобів навчання, спрямованих на ефективне й результативне засвоєння психолого-педагогічних знань і способів їх здобуття на рівні професійного психолого-педагогічного, фахово-предметного, методичного, загальнокультурного і управлінського аспектів. Саме таке розуміння системності професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти розкриває можливості щодо практичної реалізації певних заходів у межах змодельованої системи впливу на процеси формування професійних знань і умінь, їх усвідомлення, вдосконалення та практичну реалізацію, як передумови професійного самоздійснення. При цьому необхідно враховувати специфіку, транс- і міждисциплінарність професійної підготовки психологів в окресленій галузі. Цілісне бачення організації зазначеної системи скеровує змістове наповнення зазначеної професійної підготовки студентів.

Отже, система професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти – це цілісна сукупність компонентів, кожний із яких має складну структуру; які взаємодіють між собою й забезпечують збереження і розвиток самоорганізованої, безперервної, відкритої професійноорієнтованої підготовки в полікультурному глобалізованому світі.

На основі системоутворювальних засад нами схарактеризовано складові створеної й реалізованої інноваційної системи професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти, що має ієрархічну структуру реалізації.

Перспективно-цільовий блок вміщує мету, соціальний запит, методологічні підходи, завдання, принципи та зміст.

Концептуальний блок. Доцільно за основу наукового обґрунтування взяти методологічний, теоретичний та практичний концепти, представлені інтегральною взаємодією методологічних підходів (гуманістичний, аксіологічний, гносеологічний, акмеологічний, системний, контекстний, інтегративний, діяльнісний, рефлексивно-діяльнісний, особистісно-орієнтований). Вищезазначений аналіз концептуальних засад змістової, методичної та організаційної складових професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти з досліджуваної проблеми надав можливість визначити наступні компоненти: професійно-мотиваційний, когнітивно-компетентнісний, операційно-діяльнісний, результативно-рефлексивний.

Організаційно-діагностичний блок включає належну діагностику, що забезпечує науковий підхід до організації роботи зі студентами, їх професійний розвиток та саморозвиток. Забезпечення процесу якісної діагностики завдяки розробленим методикам уможливив спостереження транс- та міжкомпонентного зв'язку. Впроваджені методики знайшли детальне висвітлення в авторському методичному посібнику «Діагностика сформованості компонентів професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти». Діагностика успішності професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти сприяла визначенню напрямів та перспектив професійного зростання, зміцнення адекватної професійної самооцінки, позитивної Я-концепції і психологічної комфортності педагога, психолога та

студента.

Змістово-реалізаційний блок передбачав визначення етапності впровадження даної системи професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти в реальний навчально-виховний процес: 1-й етап – мотиваційно-цільовий (підготовчий); 2-й етап – організаційно-структурний (організаційний); 3-й етап – ціннісно-методичний (основний); 4-й етап – моніторинг (заключний).

Мотиваційно-цільовий етап (зміст етапу – спрямування) зорієнтований на наповнюваність навчальних курсів інформацією, спрямованою на формування психологічної та педагогічної складових професійної підготовки. *Метою* даного етапу є своєчасна мотивація до реалізації власного особистісно-професійного потенціалу в досліджуваних засобом формування стійкого професійного інтересу до фахової діяльності як основи активізації професійних знань і умінь. Цей етап включав тренінги, варіативні психолого-педагогічні методики, авторські та адаптовані діагностичні методики, консультації, індивідуальні корекційні програми, методичні рекомендації, тестування, анкетування, проблемні завдання та ситуації тощо. Мотиваційно-цільовий етап досліджуваної системи розглядався нами як один з провідних, такий, що чинить безпосередній вплив на подальші етапи й являє собою фундамент даної системи.

Проведення на даному етапі тренінгів «Формування компонентів професійного та особистісного зростання психологів у галузі спеціальної освіти» та «Розвитку мотивації професійного самоздійснення психологів у галузі спеціальної освіти» ґрунтується на ідеї про першорядну важливість створення умов для мотивації особистісного зростання, самоздійснення. Переважна більшість вправ, що використовувались у процесі тренінгової роботи – авторські, відповідно до мети тренінгу було модифіковано також вправи інших дослідників (В. Барка, О. Бондаренка, В. Кобильченка, Г. Попової, С. Яковенка, Т. Яценко та ін.) Під час розробки професійного тренінгу для психологів ми виходили з того, що тренінг – це, по-перше, форма активного навчання майбутніх фахівців. Він передбачає передачу знань, умінь та навичок. По-друге, він є методом створення оптимальних умов не лише для професійного саморозкриття студентів, а й особистісного зростання. Мотиваційний тренінг з формування компонентів професійного та особистісного зростання психологів у галузі спеціальної освіти як складова професійної підготовки має на меті зміну та вдосконалення домінуючих мотивів на глибинному рівні цінностей, та має допомогти створити для особистості фахівця стійкі смисложиттєві орієнтири в мінливому світі, особистісний сенс професійної самореалізації в галузі спеціальної освіти саме у формі професійного самоздійснення.

Організаційно-структурний етап (зміст етапу – вдосконалення) системи досліджуваної професійної підготовки має дві стадії – організацію та структурування. *Мета етапу* передбачає забезпечення зв'язків, структурування змісту навчального матеріалу на транс- та міждисциплінарній основі. Цей етап включає ознайомлення з навчальним планом і циклом дисциплін, спецкурсів, що вивчаються, вибір методів та форм навчально-пізнавальної діяльності.

Ціннісно-методичний етап (зміст етапу – поглиблення) передбачав трансформування психолого-педагогічних знань у предмети професійно-орієнтованого циклу, перенесення засвоєних знань у професійно-корекційну діяльність. Для оптимізації та інтенсифікації системи професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти було здійснено розробку програми та змісту інтегративних транс- та міждисциплінарних спецкурсів; впровадження в окремі дисципліни додаткового матеріалу з питань професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти; індивідуальна, самостійна форми організації навчання; науково-дослідна робота у наукових гуртках та студиях; удосконалення змісту практики; тренінги; проведення систематичних авторських та адаптованих діагностичних методик; консультації; проблемні задачі, індивідуальні корекційні програми, методичні рекомендації тощо. Даний етап власне своєю назвою розкриває функціональне навантаження. Метою даного етапу було безпосереднє оволодіння необхідною сукупністю знань, умінь і навичок професійної діяльності та науково-професійним стилем мислення в процесі індивідуально-креативного пошуку новітніх технологій, що вивчатимуться у форматі наукової діяльності студентів.

Суттєвою складовою професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти було запровадження спецкурсів «Новітні тенденції професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти» та «Management – a component of psychologists' professional training (менеджмент – складова професійної підготовки психологів)» (розраховані на 3 кредити ECTS (90 годин) кожний), під час проектування яких дотримувалися наступні вимоги: етапність подачі навчального матеріалу після вивчення циклу фундаментальних психологічних і педагогічних дисциплін; реалізація транс- та міждисциплінарних зв'язків як по вертикалі, так і по горизонталі; не допускалося дублювання матеріалу; доступність інформації для сприйняття студентами (психологами).

Інший напрям організаційно-структурного етапу формувального етапу експерименту передбачав залучення учасників до проектування розробок, апробації та презентації індивідуальних програм (авторські програми-проекти з використання інноваційних технологій, створення системи занять-сесій з використання новітніх методик і технологій тощо) у форматі презентації індивідуальнообраної теми під час роботи науково-дослідної студії «Новітні тенденції професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти», на науково-практичних конференціях та психолого-педагогічних практиках тощо. Також формою організації професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти на науково-пошуковій стадії ціннісно-методичного етапу є творча самостійна робота (навчально-дослідницькі завдання, наукові статті, курсові, магістерські роботи тощо). Досвід організації наукової роботи студентів доводить, що найбільш ефективним шляхом опанування наукових засад з професійно орієнтованих дисциплін стає відпрацювання окремої теми спецкурсу (або модуля) у вигляді логічно побудованої системи виконання наукових досліджень: розв'язання проблемних ситуацій або задач – складання індивідуальних корекційних програм – реферат – курсові роботи (з педагогіки,

психології, нейропсихології, невропатології, клінічних основ спеціальної освіти або іншої профільюючої дисципліни) – магістерське дослідження.

Функціональні можливості ціннісно-методичного етапу залежать від ефективності функціонування мотиваційно-цільового (сила мотиву й визначеність цілей) та організаційно-структурного (якісне й результативне здійснення інтегративного процесу залежить від правильності його організації й структурування змістового навантаження). У свою чергу, він виступає основою для наступного етапу *моніторингу* (за відсутності процесу діяльності унеможливаються функції контролю й оцінювання), що включає контроль, аналіз і прогнозування подальшої діяльності та здійснюється в процесі попередньої.

Моніторинг (*зміст етапу* – контроль та аналіз) передбачав контроль й аналіз системного використання інноваційних технологій навчання студентів, що сприяли навчально-пізнавальній та професійній діяльності, контроль успішності.

Форми роботи цього етапу включають контроль і аналіз використання психологічних та педагогічних знань у навчально-пізнавальній, науково-дослідній та професійній діяльності. *Мета* – узагальнення і систематизація професійно орієнтованих знань, умінь їх застосовувати в практичній професійній діяльності та з'ясування кожним психологом найбільш оптимальних та ефективних технологій діагностичної, корекційної та реабілітаційної діяльності. На *етапі моніторингу* реалізації системи професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти досліджувалися такі форми організації навчальної діяльності дипломованого психолога: корекційна психолого-педагогічна супервізія, індивідуальна психолого-педагогічна самоосвіта та післядипломна освіта або цілеспрямована наукова діяльність (аспірантура).

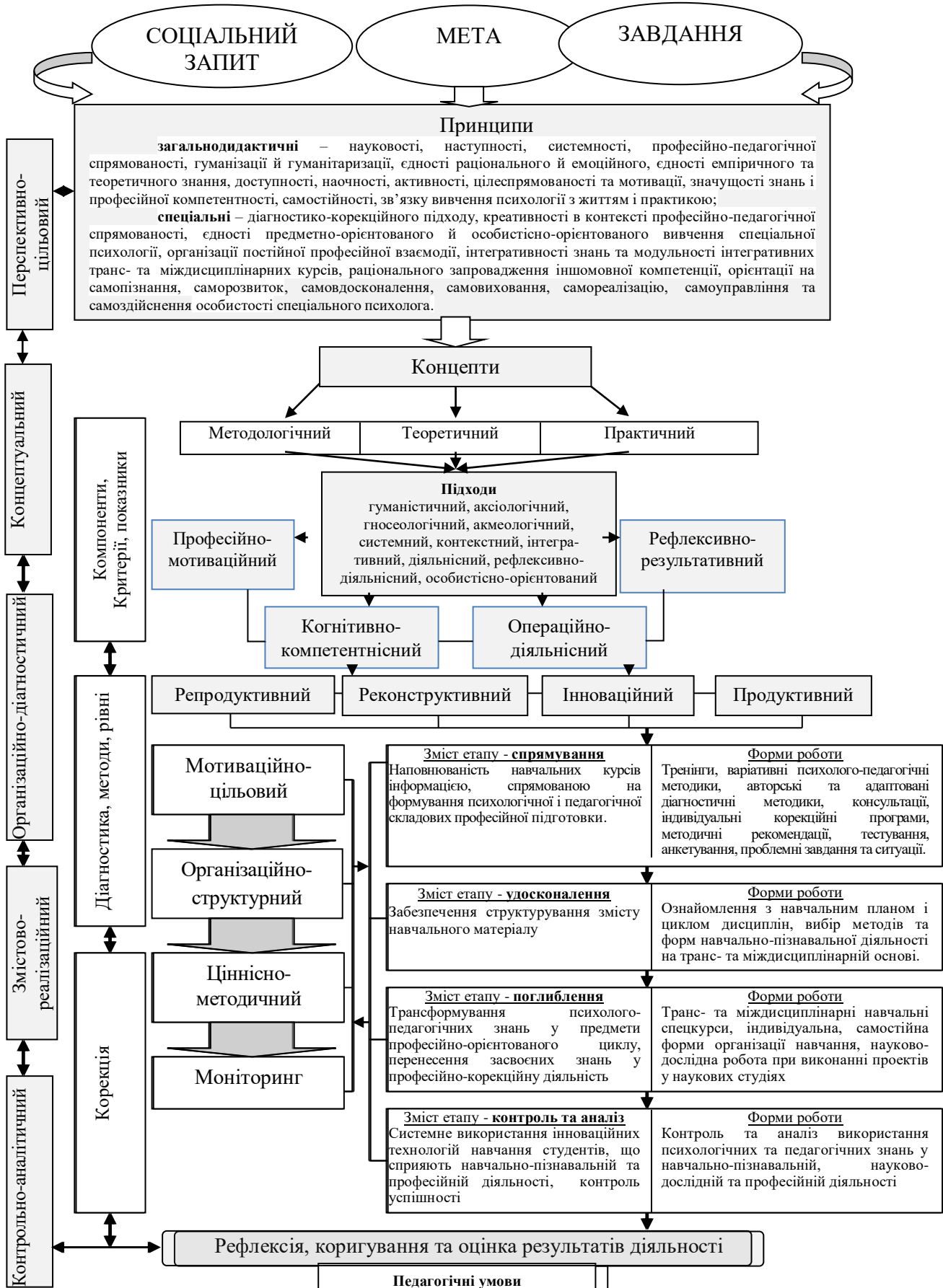
Контрольно-аналітичний блок передбачав рефлексію, коригування та оцінку результатів проведеної діяльності. Аналітична складова мала на меті аналіз кожного етапу здійснення навчальної діяльності, а також її організації задля всебічного осмислення й можливості вдосконалення через прогнозування подальшої організації навчальної діяльності на кожному з її ієрархічно побудованих компонентів.

Отже, запропонована на цьому етапі система професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти передбачає системний підхід до процесу озброєння сучасного психолога в галузі спеціальної освіти необхідним комплексом актуальних інноваційних знань, практичних умінь та навичок професійної діяльності. Складові компоненти системи представлені ієрархічно, відповідно до логіки навчального процесу й специфіки організації професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти як безпосередньо складові навчальної діяльності. При цьому *результативно-рефлексивний* компонент ми виділяли як окремий, обов'язково присутній у кожному акті діяльності, що визначає своєрідність змісту всіх інших компонентів.

Відповідно до викладених теоретичних позицій, визначених умов та принципів була побудована модель системи професійної підготовки спеціальних психологів (рис.1). Запропонована нами модель відображає певний зв'язок і взаємодію структурних елементів зазначеної системи.

Рис. 1. Система професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти

Професіоналізація й індивідуалізація процесу професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти; інтенсифікація, оптимізація та модернізація процесу професійної підготовки психологів в даній галузі; забезпечення інтернаціоналізації та мобільності студентів-психологів шляхом іншомовної підготовки; впровадження інтелектуально-креативного підходу; компетентнісне практичне орієнтування; дотримання етапності: спрямування, вдосконалення, поглиблення; поліфакторне діагностування; застосування особистісноорієнтованих та інтерактивних новітніх технологій; забезпечення управлінського компоненту при співпраці у команді професіоналів в умовах інклюзивної освіти; формування професійноорієнтованої міждисциплінарної системності засобом транс- та міждисциплінарного підходів; стимулювання самопізнання, рефлексії та прогнозування професійної діяльності як механізмів особистісного зростання, самовдосконалення, самовиховання, самореалізації, самоуправління та самоздійснення.

Представлений зміст системи професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти має всі ознаки системи: наявність внутрішньої організації; підпорядкованість і взаємозалежність елементів; динамічність, необхідність управління та ін. Представлена система співвідноситься й визначається провідними принципами організації навчальної діяльності, які, у свою чергу, виходять з необхідності системного впливу на процеси транс- та міждисциплінарної фахової підготовки студентів.

Таким чином, поліфункціональність системи професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти цілком очевидна. Представлену систему можна віднести до гнучких природних гуманістичних технологій, побачити її як цілісну систему різнорівневих, взаємопов'язаних компонентів. Характеристика етапів реалізації системи професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти має допомогти створити для особистості фахівця-психолога в галузі спеціальної освіти стійкі смисложиттєві орієнтири у мінливому світі, особистісний сенс професійної самореалізації в даній галузі саме у формі професійного самоздійснення, що розуміється як одна із найважливіших форм життєвого самоздійснення і характеризується високим рівнем розкриття особистісного потенціалу фахівця в обраній професії, розвитком його здібностей, взаємопоєднанням із професією, повсякчасною затребуваністю його професійної кваліфікації, широким використанням професійного досвіду та здобутків іншими фахівцями, колегами з даної та з суміжних і дотичних галузей.

З метою визначення ефективності системи професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти на *контрольно-аналітичному* етапі було проведено аналіз результатів дослідження.

Динаміка зрушень у показниках рівня сформованості *професійно-мотиваційного* компоненту за відповідним критерієм майбутніх психологів в експериментальних (E1 і E2) та контрольних групах (К) становить: високий (інноваційний) рівень: +27,1%, +27,5%, +17,1%; достатній (продуктивний) рівень: +13,1%, +12,6%, + 2,8%; середній (реконструктивний): -31,7%, -28,5%, -16,2%; низький (репродуктивний): -8,5%, -11,6%, -3,7%. У групі психологів становить: високий (інноваційний) рівень: +1,4%; достатній (продуктивний) рівень: +30,0%; середній (реконструктивний): -22,4%; низький (репродуктивний): -19,0%.

За *когнітивно-компетентнісним* критерієм динаміка зрушень у показниках рівня сформованості даного компоненту відповідно становить: високий (інноваційний) рівень: +30,2%, +28,5%, +7,3%; достатній (продуктивний) рівень: +13,1%, +15,0%, + 4,4%; середній (реконструктивний): -29,7%, -27,8%, - 6,9%; низький (репродуктивний): -13,6%, -15,7%, -4,8%. У групі психологів становить: високий (інноваційний) рівень: +5,3%; достатній (продуктивний) рівень: +25,7%; середній (реконструктивний): -9,6%; низький (репродуктивний): -21,4%.

Динаміка зрушень у показниках рівня сформованості *операційно-діяльнісного* компоненту за відповідним критерієм становить: високий (інноваційний) рівень: +19,6%, +20,4%, +1,2%; достатній (продуктивний) рівень: +41,2%, +40,8%, + 18,7%; середній (реконструктивний): -4,5%, -7,8%, +3,6%; низький (репродуктивний): -56,3%, -53,4%, -23,5%. У групі психологів

становить: високий (інноваційний) рівень: +8,1%; достатній (продуктивний) рівень: +7,6%; середній (реконструктивний): -5,7%; низький (репродуктивний): -10,0%.

Зміни показників рівня сформованості *результативно-рефлексивного компонента* за відповідним критерієм становлять: високий (інноваційний) рівень: +17,6%, +17,7%, +0,9%; достатній (Продуктивний) рівень: +41,2%, +38,1%, +16,3%; середній (реконструктивний): -15,1%, -10,9%, -3,7%; низький (репродуктивний): -43,7%, -44,9%, -13,5%. У групі психологів становить: високий (інноваційний) рівень: +8,1%; достатній (продуктивний) рівень: +20,0%; середній (реконструктивний): -9,5%; низький (репродуктивний): -18,6%. У експериментальних групах відбулось значне зниження кількості студентів (психологів), які показали низький та середній рівні сформованості компонентів професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти і одночасно – зростання кількості студентів із достатнім і високим рівнями.

Для перевірки достовірності одержаних під час формувального експерименту висновків нами обрано багатофункціональний критерій φ^* Фішера (кутове перетворення Фішера). У результаті статистичного аналізу встановлено, що до впровадження експериментальної методики контрольна та обидві експериментальні вибірки є однорідні за усіма чотирма критеріями за всіма рівнями. Після проведення формувального експерименту результати експериментальної групи E1 та експериментальної групи E2 статистично відрізняються від результатів контрольної групи K за рівнем сформованості професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти за всіма чотирма критеріями по всіх рівнях, що виділені в роботі (для когнітивно-компетентнісного, оперативного-діяльнісного та результативно-рефлексивного критеріїв по всіх рівнях приймаємо $\alpha=0,01$; для професійно-мотиваційного критерію по рівнях «високий» та «достатній» альтернативна гіпотеза приймається з рівнем значення $\alpha=0,05$, а по рівнях «середній» та «низький» – з рівнем значущості $\alpha=0,01$).

Цей результат підтверджує припущення про ефективність системи професійної підготовки студентів психологів у галузі спеціальної освіти у вищих навчальних закладах, запропонованої в дисертаційному дослідженні.

Аналіз результатів дозволив зробити висновок, що між усіма рядами даних за визначеними критеріями складових професійної підготовки психологів існує прямий зв'язок (всі коефіцієнти кореляції додатні). Варто відзначити яскраво виражений, значущий зв'язок між даними за критеріями професійно-мотиваційним і когнітивно-компетентнісним (коефіцієнт кореляції $r=0,95187$), операційно-діяльнісним і результативно-рефлексивним (коефіцієнт кореляції $r=0,95064$), та професійно-мотиваційним і результативно-рефлексивним (коефіцієнт кореляції $r=0,71866$). Слабкі кореляційні зв'язки в результатах наших досліджень не встановлені (в кореляційній таблиці відсутні коефіцієнти, що близькі до нуля). Відтак вибудовується ланцюг взаємозалежності даних за усіма чотирма критеріями, що мають такий логічний зв'язок у структурі формування компонентів професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти (мотивація–знання–уміння, з акцентом на зв'язок між знаннями та вміннями їх використовувати у корекційній діяльності). Підвищення даних за попереднім

складовим викликає аналогічну ланцюжкову реакцію підвищення у наступних позиціях заявленої послідовності. Отже, запропонована нами функціональна система складових професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти, яка враховує послідовність включення всіх зазначених компонентів є ефективною, що підтверджується представленою вище математично-статистичною обробкою експериментальних даних.

Таким чином, представлений якісний та кількісний аналізи одержаних результатів показав позитивну динаміку рівнів сформованості складових професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти відповідно до визначеної системи критеріїв та їх показників, яка відбулася під час експериментальної перевірки розробленої системи. Підтверджено, що важливим чинником організації функціонування даної системи складових професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти стає медична, психологічна і педагогічна компетентності та висока вмотивованість у процесі корекційно-педагогічної, реабілітаційної, діагностичної та консультативно-просвітницької діяльності. Співвідношення результатів констатувального та контрольного етапів експерименту говорить про ефективність запропонованої системи складових професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти.

ВИСНОВКИ

Теоретико-методологічний аналіз та результати системного емпіричного дослідження професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти дозволили сформулювати наступні висновки відповідно до поставлених завдань:

1. Аналіз результатів наукових досліджень теоретичного спадку вітчизняної та світової вищої спеціальної освіти та споріднених галузей професійної освіти висвітлив варіативність поглядів на зазначену проблему.

Здійснений аналіз зарубіжного досвіду професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти засвідчив перспективність для розбудови української системи кадрового забезпечення психологічної служби спеціальних та інклюзивних закладів освіти та реабілітації й дозволив зробити висновки, які можуть стати підґрунтям оптимізації досліджуваної фахової підготовки в Україні: професійна підготовка психологів означеної галузі має характеризуватися системністю, різномірністю, спеціалізованістю, практичною зорієнтованістю, сертифікованістю, націленістю на підвищення рівня конкурентоспроможності. Сучасна система підготовки фахівців психологічного профілю в різних країнах світу має значні напрацювання теоретичного та практичного спрямування, які необхідно всебічно використати для вітчизняної вищої школи. Зазначене має здійснюватися за умови раціонального поєднання зарубіжного передового педагогічного досвіду на царині психологічної освіти з новаторським доробком українських вчених у галузі корекційної педагогіки та спеціальної психології, практиків спеціальної та інклюзивної освіти. З'ясування сутності понять «професійна компетентність», «конкурентоспроможність» та «професійна мобільність» доводить, що вони є взаємозалежними та взаємообумовленими, і обґрунтовує їх

розгляд в єдиній тріаді в якості інтегративного показника рівня успішності професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти.

2. Визначено концептуальні засади теорії та практики професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти, визначено їх сутність та структуру. Встановлено, що провідна ідея професійної підготовки психологів означеної галузі полягає у запровадженні такої функціональної системи, впровадження якої дало б змогу цілевідповідно, методологічно й освітньо-процесуально забезпечити якість і результативність навчально-виховного процесу у вищій школі.

Обґрунтовано доцільність використання за основу наукового пошуку консолідацію методологічного, теоретичного та практичного концептів у сукупності відповідних їм підходів (гуманістичний, аксіологічний, гносеологічний, акмеологічний, системний, контекстний, інтегративний, діяльнісний, системно-діяльнісний, особистісно-діяльнісний, рефлексивно-діяльнісний, особистісноорієнтований), що представлені інтегральною взаємодією і є нерозривним механізмом стосовно професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти. Отже, комплексне поєднання концептуальних підходів створює передумови до глибинного розуміння і осягнення суті та шляхів вдосконалення досліджуваного феномену професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти.

3. На підґрунті узагальнення концептуальних підходів було окреслено принципи та педагогічні умови професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти. До системи принципів включено наступні: загальнодидактичні – науковості, наступності, системності, професійно-педагогічної спрямованості, гуманізації й гуманітаризації, єдності раціонального й емоційного, єдності емпіричного та теоретичного знання, доступності, наочності, активності, цілеспрямованості та мотивації, значущості знань і професійної компетентності, самостійності, зв'язку вивчення психології з життям і практикою; спеціальні – діагностико-корекційного підходу, креативності в контексті професійно-педагогічної спрямованості, єдності предметно-орієнтованого й особистісно-орієнтованого вивчення спеціальної психології, організації постійної професійної взаємодії, інтегративності знань та модульності інтегративних транс- та міждисциплінарних курсів, раціонального запровадження іншомовної компетенції, орієнтації на самопізнання, саморозвиток, самовдосконалення, самовиховання, самореалізацію, самоуправління та самоздійснення особистості спеціального психолога. Вищенаведені принципи органічно пов'язані між собою. Їх взаємодоповнення і сумісна реалізація підвищують якість процесу підготовки майбутніх спеціальних психологів, забезпечують цілісність функціонування процесу професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти. Разом з тим, кожний принцип має свою зону найбільш повного здійснення. Усвідомлення й упровадження принципів у навчальному процесі надало можливість організувати такий процес відповідно до його закономірностей, обґрунтовано й свідомо визначити його цілі й виважено підійти до змістового наповнення, відбору форм і методів навчання, що були тотожними цілям.

Сформований спектр педагогічних умов: професіоналізація й індивідуалізація процесу професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти; інтенсифікація, оптимізація та модернізація процесу професійної підготовки психологів у даній галузі; забезпечення інтернаціоналізації та мобільності студентів-психологів шляхом іншомовної підготовки; впровадження інтелектуально-креативного підходу; компетентнісне практичне зорієнтування; дотримання етапності: поліфакторне діагностування; застосування особистісноорієнтованих та інтерактивних новітніх технологій; забезпечення управлінського компонента при співпраці у команді професіоналів в умовах інклюзивної освіти; формування професійноорієнтованої міждисциплінарної системності засобом транс- та міждисциплінарного підходів; стимулювання самопізнання, рефлексії та прогнозування професійної діяльності як механізмів особистісного зростання, самовдосконалення, самовиховання, самореалізації, самоуправління та самоздійснення.

4. Визначено компоненти професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти: професійно-мотиваційний, когнітивно-компетентнісний, операційно-діяльнісний, результативно-рефлексивний. Дані структурні компоненти є взаємопов'язаними, взаємозалежними та доповнюючими один одного.

Відповідно до кожного структурного компонента, враховуючи специфіку діяльності спеціального психолога, визначено критерії та показники рівнів їх сформованості: професійно-мотиваційний; когнітивно-компетентнісний; операційно-діяльнісний; результативно-рефлексивний.

На основі визначених критеріїв та показників та за допомогою підібраних організаційних форм і методів діагностування виокремлено чотири рівні сформованості зазначених компонентів: високий (інноваційний), достатній (продуктивний), середній (реконструктивний) та низький (репродуктивний).

5. Згідно аналізу результатів констатувального етапу дослідження визначено об'єктивний стан сформованості компонентів професійної підготовки, що уможливив висновок щодо тактики проведення формувального експерименту, враховуючи особливості та потенційні можливості його учасників, та підтвердив доцільність вдосконалення процесу навчання майбутніх і працюючих спеціальних психологів, спрямованого саме на вдосконалення компонентів професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти. Виділені теоретико-методологічні засади змістової, методичної та організаційної складових професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти підтвердили доцільність та виступили підґрунтям для розробки системи зазначеного процесу.

За результатами емпіричного дослідження *професійно-мотиваційного компонента* було з'ясовано, що високий (інноваційний) рівень сформованості компоненту виявлений лише у 2,0%, 2,4%, 2,8% в групах Е1, Е2, Е3, відповідно, серед психологів-практиків – лише 4,3%; *когнітивно-компетентнісного*: 4,0%, 4,8%, 4,9%, серед психологів-практиків – лише 1,4%; *операційно-діяльнісного*: стверджуємо про переважання низького (репродуктивного) рівня: 71,4%, 66,4%,

66,2% та лише 3,5%, 3,7%, 3,7% виявили високий (інноваційний), серед психологів-практиків високий (інноваційний) рівень мали 0,5%, а низький (репродуктивний) – 46,2%; *результативно-рефлексивного:* переважання низького (репродуктивного) рівня: 54,3%, 57,5%, 53,7%, лише 4,5%, 5,1%, 4,0% виявили високий (інноваційний) рівень, серед психологів-практиків високий (інноваційний) рівень мають 5,7%, а низький (репродуктивний) – 38,1%.

Аналіз результатів підтвердив необхідність трансформації змісту професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти з урахуванням особливостей наукової і професійної діяльності на світовому ринку послуг. Реалізація зазначеного передбачає гнучкість змісту досліджуваної професійної підготовки у закладах вищої освіти, що полягає в постійному оновленні/вдосконаленні всіх її структурних компонентів відповідно до актуальних тенденцій (глобалізації, інтеграції, стандартизації, фундаменталізації, інформатизації, неперервності, інноваційності), перспектив розвитку вищої освіти та сучасних вимог до підготовки психологів до наукової і професійної діяльності інноваційного характеру з урахуванням попиту на світовому ринку послуг.

6. Розкрито теоретичну та практичну сутність новітніх тенденцій професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти у закладах вищої освіти.

Дієвим засобом формування ключових компетенцій психолога в галузі спеціальної освіти є педагогічні технології, що розглядалися нами як сукупність методів навчання крізь призму релевантних ознак освітніх результатів, їх дієвості при визначенні якості вищої освіти. А саме: компетентнісний підхід як засіб модернізації професійної підготовки, креативно-інтелектуальний підхід як передумова професійного та особистісного становлення спеціального психолога та трансдисциплінарність як засіб в контексті професійної підготовки конкурентноспроможного психолога в галузі спеціальної освіти.

Аналіз застосування сучасних інноваційних технологій у підготовці психологів у галузі спеціальної освіти виявив такі тенденції: універсальна взаємодія різних педагогічних систем і технологій навчання, впровадження на практиці нових форм і цілісних педагогічних систем забезпечує ефективність педагогічного процесу; значне зростання ролі іншомовної комунікативної спрямованості навчання, що слугує професійною та культурною базою для фахівця та дає йому можливість бути рівноправним партнером у міжнародному співробітництві; активне використання технічних засобів; зростання ролі мобільності студента як учасника навчального процесу в умовах інтернаціоналізації.

Визначено, що проблематика модульного транс- та міждисциплінарного навчання спрямована на впровадження нових інноваційних методик, що інтенсивно розвиваються і в галузі спеціальної освіти. Дані підходи до організації навчального процесу у вищій школі дозволяють виконувати вимоги науки третього покоління, сформульовані в термінах компетенцій. Саме міждисциплінарні зв'язки відповідають за цілісність сучасного навчального процесу.

Доведено, що професійна підготовка спеціальних психологів має базуватися на компетентнісному підході, який повинен включати програми викладання та методичні рекомендації з обов'язковими фаховими практикумами, тренінгами та спецкурсами для студентів та практикуючих спеціальних психологів. Інноваційні модульні та інформаційно-комунікативні технології є опорою для формування транс- та міждисциплінарних зв'язків між загальногуманітарними, а також професійноорієнтованими дисциплінами (медичними-педагогічними-психологічними). Інтеграцію психолого-педагогічної, управлінської та іншомовної складових професійної підготовки психологів у контексті дослідження розуміємо як динамічний, неперервний процес, який потребує прогностичного підходу, врахування мотивації та параметрів знань засобом виявлення специфіки їх структурування. Складовою забезпечення впровадження в роботу освітніх установ сучасних інтеграційних модульних технологій навчання є розробка транс- і міждисциплінарних спецкурсів, таких як «Новітні тенденції професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти» та «Management – a component of psychologists` professional training (менеджмент – складова професійної підготовки психологів)», в яких чітко простежуються транс- і міждисциплінарні зв'язки. Ґрунтуючись на результатах констатувального дослідження були розроблені та застосовані на практиці авторські методичні комплекси тренінгових сесій «Формування компонентів професійного та особистісного зростання психологів в галузі спеціальної освіти» та «Розвиток мотивації професійного самоздійснення психологів в галузі спеціальної освіти», експериментальна методика яких розраховувалася на психологів у галузі спеціальної освіти.

7. Науково обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено функціональну систему професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти. Спроектвана система професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти спрямована на досягнення конкретної мети – формування у сучасного спеціального психолога фахових психолого-педагогічних знань, озброєння його новітніми психолого-педагогічними, діагностичними, корекційними, реабілітаційними технологіями створення психолого-педагогічних умов у корекційному просторі, що стимулюють індивідуально-творче самовиявлення учасників корекційного навчально-виховного процесу, забезпечують успішність освітньої та соціальної інтеграції, конкурентоспроможність на світовому ринку праці. Зазначена система передбачає підготовку висококваліфікованого фахівця – організатора сучасного корекційно-педагогічного освітнього простору, що будується на засадах особистісноорієнтованої педагогічної концепції.

Запропонована система професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти передбачає системний підхід до процесу озброєння сучасного спеціального психолога необхідним комплексом актуальних інноваційних знань, практичних умінь та навичок професійної діяльності. Складові компоненти системи представлені відповідно до логіки навчального процесу й специфіки організації професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти. На основі системоутворювальних засад схарактеризовано

складові створеної й реалізованої інноваційної системи професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти, що має ієрархічну структуру реалізації: перспективно-цільовий блок; концептуальний блок; організаційно-діагностичний блок; змістово-реалізаційний блок передбачав визначення етапності впровадження системи професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти в реальний навчально-виховний процес: 1-й етап – мотиваційно-цільовий (підготовчий) (форми роботи: тренінги, варіативні психолого-педагогічні методики, авторські та адаптовані діагностичні методики, консультації, індивідуальні корекційні програми, методичні рекомендації, тестування, анкетування, проблемні завдання та ситуації тощо), 2-й етап – організаційно-структурний (організаційний) (форми роботи: ознайомлення з навчальним планом і циклом дисциплін, спецкурсів, що вивчаються, вибір методів та форм навчально-пізнавальної діяльності), 3-й етап – ціннісно-методичний (основний) (форми роботи: транс- та міждисциплінарні спецкурси, індивідуальна, самостійна форми організації навчання, науково-дослідна робота у наукових студіях), 4-й етап – моніторинг (заключний) (форми роботи: контроль та аналіз використання психологічних та педагогічних знань у навчально-пізнавальній, науково-дослідній та професійній діяльності; контроль-аналітичний блок (рефлексія, коригування та оцінка результатів проведеної діяльності).

З'ясовано, що забезпечення в навчальному процесі вищого педагогічного навчального закладу сукупності визначених педагогічних умов уможливить ефективність і результативність процесу професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти як результат належного функціонування відповідної педагогічної системи в умовах сьогодення.

8. Встановлено, що ефективність системи професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти залежить від методичних основ її реалізації, послідовності і цілісності у формуванні окреслених компонентів, умінь їх оцінювати і практично використовувати в діагностичній, реабілітаційній та корекційно-педагогічній роботі. Розроблений комплекс критеріїв і показників сформованості компонентів професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти надав можливість оцінити ефективність системи зазначеної підготовки та зафіксував як професійні, так і особистісні зміни, що відбулися під час опанування медико-психологічними і педагогічними знаннями, вміннями та навичками.

Динаміка зрушень у показниках рівня сформованості *професійно-мотиваційного* компоненту за відповідним критерієм майбутніх психологів в експериментальних (E1 та E2) та контрольних групах (К) становить: високий (інноваційний) рівень: +27,1%, +27,5%, +17,1%; достатній (продуктивний): +13,1%, +12,6%, + 2,8%; середній (реконструктивний): –31,7%, –28,5%, –16,2%; низький (репродуктивний): –8,5%, –11,6%, –3,7%; у психологів-практиків: +1,4%; +30,0%; –22,4%; –19,0%, відповідно. *За когнітивно-компетентнісним*: високий (інноваційний) рівень: +30,2%, +28,5%, +7,3%; достатній (продуктивний) рівень: +13,1%, +15,0%, + 4,4%; середній (реконструктивний): –29,7%, –27,8%, –6,9%; низький (репродуктивний): –13,6%, –15,7%, –4,8%; у психологів-практиків:

+5,3%; +25,7%; -9,6%; -21,4%. За *операційно-діяльнісним*: високий (інноваційний) рівень: +19,6%, +20,4%, +1,2%; достатній (продуктивний): +41,2%, +40,8%, +18,7%; середній (реконструктивний): -4,5%, -7,8%, +3,6%; низький (репродуктивний): -56,3%, -53,4%, -23,5%; у психологів-практиків: +8,1%; +7,6%; -5,7%; -10,0%. За *результативно-рефлексивним*: високий (інноваційний) рівень: +17,6%, +17,7%, +0,9%; достатній (продуктивний) рівень: +41,2%, +38,1%, +16,3%; середній (реконструктивний): -15,1%, -10,9%, -3,7%; низький (репродуктивний): -43,7%, -44,9%, -13,5%. у психологів-практиків: +8,1%; +20,0%; -9,5%; -18,6%.

Кількісний і якісний аналіз результатів формувального експерименту і одержаний на їхній основі статистичний матеріал дозволив зробити висновки про те, що впровадження в педагогічний процес вищої школи та в умови післядипломної освіти *системи* професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти дало позитивні результати. Студенти (психологи), учасники експериментальних груп, порівняно з тими, що навчалися за традиційною системою (учасники контрольних груп) продемонстрували вищий рівень сформованості зазначених компонентів.

Перевірка значущості виявлених відмінностей за багатofункціональний критерієм F^* Фішера і двобічним t – критерієм Стьюдента підтвердила їхню достовірність на рівні значущості 0,01 і 0,05.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів теорії і практики професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти і не претендує на повноту і дослідницьку завершеність висвітлення цієї проблеми. До подальших напрямів вивчення зазначеної професійної підготовки відносимо комплексне дослідження даного феномена у різних галузях знання, обґрунтування новітньої концепції компетентності сучасної особистості психолога в галузі спеціальної освіти, розробку дидактичних систем, моделей і технологій професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти з урахуванням особливостей їхнього функціонування у системі психолого-педагогічної освіти.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

1. Супрун Д. М. Професійна підготовка психологів в галузі спеціальної освіти: монографія. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. 392 с.

Навчально-методичні видання

2. Супрун Д. М. Management – a component of psychologists` professional training (менеджмент – складова професійної підготовки психологів): навчально-методичний посібник для студентів, слухачів магістратури та практикуючих психологів. К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. 250с.

3. Супрун Д. М. Формування компонентів професійного та особистісного зростання психологів в галузі спеціальної освіти (тренінг): методичний посібник для студентів, слухачів магістратури та практикуючих психологів.

Запоріжжя: Вид-во КВНЗ «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія», 2017. 80 с.

4. Супрун Д. М. Розвиток мотивації професійного самоздійснення психологів в галузі спеціальної освіти (Тренінг): Методичний посібник для студентів, слухачів магістратури та практикуючих психологів. Запоріжжя: Вид-во КВНЗ «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія», 2018. 124 с.

5. Супрун Д. М. Діагностика сформованості компонентів професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти (Комплекс діагностичних методик): методичний посібник для студентів, слухачів магістратури та практикуючих психологів. Запоріжжя: Вид-во КВНЗ «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія», 2017. 86 с.

6. Супрун Д. М. Діагностика сформованості компонентів професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти (Комплекс діагностичних методик): методичний посібник для студентів, слухачів магістратури та практикуючих психологів. Запоріжжя: Вид-во КВНЗ «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія», 2017. 86 с.

7. Супрун Д. М. Програма спецкурсу «Менеджмент – складова професійної підготовки психологів». К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. 19 с.

8. Супрун Д. М. Програма спецкурсу «Новітні тенденції професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти». К.: Вид-во НПУ М.П. Драгоманова, 2017. 29 с.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

9. Супрун Д. Н., Супрун Н. А. Взаимодействие будущих психологов правоохранительных органов и дефектологов (из опыта работы) // Педагогика и психология: научно-методический журнал Казахского национального педагогического университета имени Абая, г. Алматы, Казахстан, 2013. № 3 (16). С. 144-148.

10. Suprun D. The State of Research of Valeological Aspect as a Part of Professional Training of Correctional Psychologists. International Journal of Pedagogy Innovation and New Technologies journal homepage: <http://www.ijpint.com> ISSN: 2392-0092, Vol. 3, No. 1, 2016 DOI: 10.5604/23920092.1207129 Vol. 3, No. 1, 2016, pp. 87-92.

11. 1. Suprun D. Phychologist`s identity formation in the field of special education (intelligent component) International Scientific // Journal Fundamental and Applied Researches In Practice of Leading Scientific Schools. 2017. No 1 (19). pp. 21-301. URL: <http://farplss.org/index.php/farplss/issue/view/7>.

12. Suprun D. Professional training of psychologists in the field of special education. International Journal of Pedagogy Innovation and New Technologies journal homepage: <http://www.ijpint.com> ISSN: 2392-0092, Vol. 3, No. 1, 2016 DOI: 10.5604/23920092.1207129 ISSN: 2392-0092, Vol. 4, No. 2, 2017 Vol.4, No. 1, 2017, pp. 90-96.

Статті у наукових фахових виданнях України, що включені в міжнародні наукометричні дані

13. Супрун Д. М. Методика викладання психології як навчальна дисципліна в контексті підготовки спеціальних психологів // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 30. С. 254-259.

14. Супрун Д. М. Із історії організації науково-дослідної роботи майбутніх спеціальних і медичних психологів // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 31. С. 179-185.

15. Супрун Д. М. Самовиховання майбутнього спеціального психолога (теоретико-історичний аспект) // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. Вип. 32. С. 285-290.

16. Супрун Д. М. Навчальна практика студентів-психологів (історико-методологічні засади) // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 33. С.165-169.

17. Супрун Д. М. Операційно-діяльнісний компонент професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: наук. Журнал. СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2017. №7 (71). С. 134-149.

18. Супрун Д. М. Вища освіта в Україні: інтернаціоналізація, реформи, нововведення // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 34. С.167-174.

Статті у наукових фахових виданнях

19. Супрун Д. М. Ключові аспекти впровадження в роботу мотиваційного тренінгу // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : зб. наук. праць. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 22. С. 424-429.

20. Супрун Д. М., Супрун М. О. Вплив гуманістичних ідей XVIII – XIX ст. на розвиток загальної та спеціальної педагогіки // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: наук.-метод. зб. Ін-ту спец. педагогіки НАПН України, 2012. № 3. Ч. 1. С. 267–275.

21. Супрун Д. М., Товста О. В. Дослідження мотивації збереження здоров'я у психологів (спеціальних, медичних) // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. 2013. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. Вип. 24. С. 357-362.

22. Супрун Д. М. Оцінка актуального стану сформованості мотивації до збереження здоров'я у психологів (спеціальних, медичних) // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна

психологія: зб. наук. праць. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. Вип. 26. С. 400-405.

23. Супрун Д. М. Інтелектуальний компонент становлення особистості психолога // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. Вип. 27. С. 193-198.

24. Супрун Д. М. Результативність програми розвитку мотивації збереження здоров'я у психологів (спеціальних, медичних) // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 28. С. 346-351.

25. Супрун Д. М., Супрун М. О. Сучасний стан проблеми підліткової девіації у соціально-педагогічному контексті // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. наук. праць. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015. Вип. 29. С. 244-249.

26. Супрун Д. М. Позааудиторна робота вищої школи як складова підготовки психологів в галузі спеціальної освіти // Логопедія: наук.-метод. журнал. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2016. № 9. С. 72-77.

27. Супрун Д. М. Використання науково-педагогічної спадщини І. Г. Єременка в підготовці корекційних педагогів та психологів // Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: наук.-метод. зб. Ін-ту спец. педагогіки НАПН України, 2016. № 11. С. 184-190.

28. Супрун Д. М. Волонтерська практика студентів-психологів як складова формування професійної умілості // Проблеми підготовки сучасного вчителя: зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Умань: Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, 2017. Вип. 15. С. 116-123.

29. Супрун Д. М. Запровадження авторського спецкурсу «Management – a component of psychologists' professional training» як складова професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти // Гуманізація навчально-виховного процесу: зб. наук. праць ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», 2017. Вип. 1. (81). С. 258-271.

30. Супрун Д. М. Трансформація професійної підготовки спеціальних психологів в контексті інтернаціоналізації вищої освіти // Логопедія: наук.-метод. журнал. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. № 10. С. 61-67.

Тези та матеріали наукових конференцій статті в інших виданнях

31. Супрун Д. М. Особливості зростання курсантів Інституту КВС (спеціальність «Психологія») у контексті сучасної євроінтеграції в суспільство // Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби, 2013. №1 (3). С. 230-233.

32. Супрун Д. Н. Психологический фон при кохлеарной имплантации в условиях инклюзивного образования // Инклюзивна освіта: проблеми та перспективи (практика, дослідження, методологія): м-ли методологічного web-семінару, 25–28 листопада 2014 р.; Інститут післядипломної освіти інженерно-

педагогічних працівників. Біла Церква: Інститут післядипломної освіти інженерно-педагогічних працівників, 2014. С. 100-103.

33. Супрун Д. Н. Психологический фон как составляющая развития когнитивной функции после кохлеарной имплантации // Когнитивная парадигма в междисциплинарных исследованиях: м-лы IV Международной науч.-практ. конф., 6–7 февраля 2015 г.; Белорусский государственный педагогический университет имени Максима Танка. Минск: Белорусский государственный педагогический университет имени Максима Танка, 2015. С. 95-99.

34. Супрун Д. Н. Роль будущего психолога при кохлеарной имплантации в условиях инклюзивного образования) // Проблемы инклюзивного образования: тезисы Международной науч.-практ. конф., 1–2 октября 2015 г.; Армянский Государственный педагогический университет имени Х. Абовяна. Ереван: Армянский Государственный педагогический университет имени Х. Абовяна, 2015. С. 111-116.

35. Супрун Д. М. Комунікативний та психолінгвістичний аспекти при засвоєнні термінології професійного спрямування курсантами ВНЗ системи ОВС // Комунікативна спрямованість вивчення мовних дисциплін у ВНЗ: м-ли Міжвузівського наук.-практ. семінару, 15 жовтня 2015 р.; Національна академія внутрішніх справ. К.: Національна академія внутрішніх справ, 2015. С. 133-135.

36. Супрун Д. М. Програма розвитку мотивації збереження психічного здоров'я студентів-психологів (спеціальних, медичних) // Актуальні питання сучасної психіатрії, наркології та неврології: мат-ли наук.-практ. конф. за участю міжнародних спеціалістів, 7–9 жовтня 2015 р.; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків: Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2015. С. 353-355.

37. Супрун Д. Н. Профессиональная подготовка специальных психологов для практической деятельности при кохлеарной имплантации // Специальное образование: традиции и инновации: м-лы V Международной науч.-практ. конф., 11 февраля 2016 г.; Белорусский государственный педагогический университет имени Максима Танка. Минск: Белорусский государственный педагогический университет имени Максима Танка, 2016. С. 216-220.

38. Супрун Д. Н. Подготовка психологов правоохранительных органов в контексте взаимодействия со студентами-дефектологами // Бочаровські читання: мат-ли наук.-практ. конф., присвяченої пам'яті професора С. П. Бочарової, 18 березня 2016 р.; Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2016. С. 154-156.

39. Супрун Д. М. Професійна підготовка психологів з метою психолого-педагогічного супроводу кохлеарноімплантованих дітей // Наукова спадщина Григорія Костюка і сучасні проблеми особистісно орієнтованої освіти: м-ли Всеукраїнської наук.-метод. інтернет-конф., 18–29 квітня 2016 р.; Кіровоградський Обласний Інститут післядипломної освіти імені Василя Сухомлинського. Кіровоград: Кіровоградський обласний інститут післядипломної освіти імені Василя Сухомлинського, 2016. С. 100-107.

40. Супрун Д. М. Психолінгвістичний аспект при підготовці правоохоронців у контексті інтеграційних процесів у суспільстві // Проблеми галузевої комунікації, перекладу та інтеграційні процеси в суспільстві: м-ли VI Міжнародної наук. конф., 27 травня 2016 р.; Національна академія Національної гвардії України. Харків: Національна академія Національної гвардії України, 2016. С. 98-100.

41. Супрун Д. М. Психолого-педагогічний аспект становлення особистості психолога-правоохоронця в контексті трансформації вищої освіти // Іноземні мови у вищій освіті: лінгвістичні, психолого-педагогічні та методичні перспективи: м-ли III Всеукраїнської наук.-практ. інтернет-конф., 15 листопада 2016 р.; Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. Харків: Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2017. С. 154-156.

42. Супрун Д. М., Синьов В. М. До питання професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти: єдність теоретичної і практичної готовності вирішувати професійні завдання // Освіта дітей з особливими потребами: від інституалізації до інклюзії: тези Міжнародного конгресу зі спец. педагогіки, психології та реабітології, 7–9 жовтня 2016 р.; Вінницький державний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця: Вінницький державний університет імені Михайла Коцюбинського, 2016. С. 319-320.

43. Супрун Д. М., Супрун М. О. Самовиховання особистості майбутнього фахівця-пенітенціариста (теоретико-практичний аспект) // Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби, 2016. № 1 (11). С. 90-99.

44. Супрун Д. М. Теоретико-методичні засади професійної підготовки психологів // Становлення особистості професіонала: перспективи й розвиток: м-ли VI Міжнародної наук.-практ. конф., 24–25 березня 2017 р.; Одеський державний університет внутрішніх справ. Одеса: Одеський державний університет внутрішніх справ, 2017. С. 28-29.

45. Супрун Д. М. Волонтерська практика студентів-психологів як складова професійної підготовки // Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України: м-ли наук.-практ. конф., 7 квітня 2017 р.; Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків: Харківський національний університет внутрішніх справ, 2017. С. 100-104.

46. Супрун Д. М., Шеремет М. К. Самоздійснення в контексті професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти // Спеціальна освіта: стан та перспективи: мат-ли Всеукраїнської заочної наук.-практ. конф., присвяченій п'ятиріччю кафедри корекційної освіти та спеціальної психології, 17–18 травня 2017 р.; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків: Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, 2017. С. 382-385.

47. Супрун Д. М. Запровадження трансдисциплінарного спецкурсу як складова професійної підготовки психологів іноземною мовою // Іншомовна підготовка працівників правоохоронних органів та фахівців із права: м-ли VII

Міжвузівської наук.-практ. інтернет-конф., 25 травня 2017 р.; Національна академія внутрішніх справ. К.: Національна академія внутрішніх справ, 2017. С. 83-86.

48. Супрун Д. Н. Реализация транс- и междисциплинарных модульных технологий в практике профессиональной подготовки психологов в сфере специального образования // Когнитивные штудии: символичный, модульный и нейросетевой подходы: м-лы VII Международной междисциплин. конф., 11 марта 2017 г.; Белорусский государственный педагогический университет имени Максима Танка. Минск: Белорусский государственный педагогический университет имени Максима Танка, 2017. С. 252-258.

49. Супрун Д. М. Психопедагогічні засади професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти // Наукова спадщина академіка Івана Зязюна у вимірах сучасності й майбутнього: м-ли I Міжнародної наук.-практ. конф., 30–31 березня 2017 р.; Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. К.: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, 2017. С. 234-236.

50. Супрун Д. Н. Реализация инновационных технологий – составная обеспечения качества подготовки психологов // Современное образование: преемственность и непрерывность образовательной системы «школа – университет – предприятие: м-лы XI Международной науч.-метод. конф., 23–24 ноября 2017 г.; Гомельский государственный университет имени Ф. Скорины. Гомель: Гомельский государственный университет имени Ф. Скорины, 2017. С. 636-640.

51. Супрун Д. Н. Реализация инновационных технологий медиаобразования – составляющая подготовки психологов // Медиафера и медиаобразование: специфика взаимодействия в современном социокультурном пространстве: сборник статей. Научное электронное издание Могилёвского Института Министерства внутренних дел. Могилёв: Могилёвский Институт Министерства внутренних дел, 2017. С. 219-225.

52. Супрун Д. М. Система професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти в контексті її інтернаціоналізації // Інтернаціоналізація вищої освіти України: концептуальні засади, здобутки, проблеми, перспективи розвитку: мат-ли Міжнародної наук.-практ. конф., 15–16 грудня 2017 р.; Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая. К.: Міжнародний науково-технічний університет імені академіка Юрія Бугая, 2017. С. 92-95.

АНОТАЦІЇ

Супрун Д.М. Теорія та практика професійної підготовки психологів в галузі спеціальної освіти. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.03 – корекційна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова. – Київ, 2018.

Обґрунтовано концептуальні засади теорії та практики професійної підготовки психологів, визначено їх сутність та структуру. Окреслено принципи та педагогічні умови професійної підготовки психологів у галузі

спеціальної освіти. Визначено наступні компоненти досліджуваної професійної підготовки: професійно-мотиваційний, когнітивно-компетентнісний, операційно-діяльнісний, результативно-рефлексивний. Вказано, що дані структурні компоненти є взаємопов'язаними, взаємозалежними та доповнюючими один одного. Відповідно до кожного структурного компонента визначено критерії та показники рівнів їх сформованості.

Ідентифіковано сучасний стан сформованості компонентів професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти відповідно до функціональної системи компонентів зазначеного процесу. Розкрито теоретичну та практичну сутність новітніх тенденцій професійної підготовки психологів у вищих навчальних закладах.

Науково обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено функціональну систему професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти, розкрито педагогічні умови її реалізації та визначено її ефективність.

Ключові слова: професійна підготовка, психологи в галузі спеціальної освіти, компоненти професійної підготовки, між- та трансдисциплінарність, система професійної підготовки психологів у галузі спеціальної освіти.

Супрун Д.М. Теория и практика профессиональной подготовки психологов в сфере специального образования. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.03 – коррекционная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М.П. Драгоманова. – Киев, 2018.

Обоснованы концептуальные основы теории и практики профессиональной подготовки психологов в сфере специального образования, определены их сущность и структура. Установлено, что ведущая идея концепции профессиональной подготовки психологов обозначенной сферы заключается во введении такой функциональной системы, внедрение которой позволило целесообразно, методологически и образовательно-процессуально обеспечить качество и результативность учебно-воспитательного процесса в высшей школе. На основе обобщения концептуальных подходов были обозначены принципы и педагогические условия профессиональной подготовки психологов в сфере специального образования.

Определены следующие компоненты профессиональной подготовки специальных психологов: профессионально-мотивационный, когнитивно-компетентностный, операционно-деятельностный, результативно-рефлексивный. Указано, что данные структурные компоненты взаимосвязаны, взаимозависимы и дополняющие друг друга. Согласно каждого структурного компонента определены критерии и показатели уровней их сформированности: профессионально-мотивационный; когнитивно-компетентностный; операционно-деятельностный; результативно-рефлексивный.

На основе определенных критериев и показателей и с помощью подобранных организационных форм и методов диагностирования выделены четыре уровня сформированности указанных компонентов: высокий

(инновационный), достаточный (продуктивный), средний (реконструктивный) и низкий (репродуктивный).

Раскрыто теоретическую и практическую сущность новейших тенденций профессиональной подготовки психологов в высших учебных заведениях. Действенным средством формирования ключевых компетенций психолога в сфере специального образования являются педагогические технологии, которые рассматриваются как совокупность методов обучения сквозь призму релевантных признаков образовательных результатов, их действенности при определении качества высшего образования. А именно: компетентностный подход как средство модернизации профессиональной подготовки, креативно-интеллектуальный подход как условие профессионального и личностного становления психолога в сфере специального образования и трансдисциплинарность как средство в контексте профессиональной подготовки конкурентоспособного специального психолога.

Научно обосновано, разработано и экспериментально проверено функциональную систему профессиональной подготовки психологов в сфере специального образования, раскрыто педагогические условия реализации и определено ее эффективность.

Внедрение системы профессиональной подготовки психологов в сфере специального образования дало положительные результаты.

Доказано, что внедрение разработанной системы в условиях профессиональной подготовки студентов в высших педагогических учебных заведениях и психологов в условиях последиplomного образования обеспечивает эффективность системы профессиональной подготовки психологов в сфере специального образования.

Ключевые слова: профессиональная подготовка, психологи в сфере специального образования, компоненты профессиональной подготовки, меж- и трансдисциплинарность, система профессиональной подготовки психологов в сфере специального образования.

D. Suprun. The theory and practice of psychologists' professional training in the field of special education. - The manuscript.

Scientific thesis for the doctor's degree of pedagogical sciences, specialty 13.00.03 – correctional pedagogy. – National Pedagogical Dragomanov University. – Kiev, 2018.

The conceptual principles of the theory and practice of psychologists' professional training are substantiated, their essence and structure are determined. The following components of psychologists' professional training in the field of special education are defined in the analysis of the conceptual foundations of the content, methodological and organizational basis: professional-motivational, cognitive-competence, operational-activity, productive-reflexive. It is indicated that the given structural components are interrelated, interdependent and complementary to each other. According to each structural component, criteria and indicators of levels of their formation are defined.

The present state of the formation of components of psychologists' professional training in the field of special education according to the functional

components system of the specified process is identified. The theoretical and practical essence of the latest trends of psychologists' professional training in higher educational institutions is revealed.

The functional system of psychologists' professional training in the field of special education is scientifically substantiated, developed and experimentally checked, pedagogical conditions of its realization are revealed and its effectiveness is determined.

Keywords: professional training, psychologists in the field of special education, components of psychologists' professional training inter- and transdisciplinary, system of psychologists' professional training in the field of special education.